

Medio august 2022

Ekstern utredning
Assimilasjon/Fornorsking – Næringer – Tanadalen.
Fra rundt 1800 til i dag

Steinar Pedersen

Ekstern utredning

Assimilasjon/Fornorsking – Næringer – Tanadalen. Fra rundt 1800 til i dag

Steinar Pedersen

Innhold

1	Innledning	4
1.1	Deatnu -Tana – Teno. Bakgrunn	5
2	Grensetraktaten av 1751 og Lappekodisillen.....	6
2.1	Grensesperringa i 1852 – en katastrofe for reindrifta i Tanadalen	6
2.2	Lappekodisillen – vurdering	8
3	Befolkningsutvikling. Tilflytting. Finner/ kvener og norske	9
3.1	<i>Etnisitetutvikling 1900 – 1970. Svakere tilknytning til det samiske.</i>	11
4	1775 – jordinndelingsresolusjonen for Finnmark. Et assimilierende regelverk?.....	12
4.1	Endringer i andre halvdel av 1800-tallet – statlig innskjerping av regelverket for jord og skog.....	13
5	Jordsalgslova for Finnmark av 1864, og etterfølgende reglementer. Lokalt næringsliv ble ramma.....	13
5.1	Skogen spesielt	14
5.2	Vurdering – Skog.....	15
6	Tanakommisjonen 1876-1883.	15
7	Jordsalgslova av 1902. Samisk og kvensk motstand	16
7.1	Kolonisering av Luovttejokleahki/Luftjokdalen – sterk lokal motstand.	17
7.2	Vurdering – språkkravet.	20

8	Utmarksressursene – opprinnelig tradisjonelle og stabile bygdebruksområder, men ingen juridisk beskyttelse	20
8.1	Situasjonen etter Finnmarkslova i 2005	23
8.2	Vurdering – utmarksbruk.....	24
9	Laksen – et hovedgrunnlag for bosetting og samisk kultur langs Tanavassdraget.....	24
9.1	Rettsutviklinga innen laksefisket.....	25
9.2	Fornorskingstidas syn på befolkninga i Tanadalen	26
9.3	Nyere tilsidesettelse av lokale sedvaner og rettsoppfatninger.....	27
9.3.1	Ubegrensa turistfiske – én million døgnkort og minst én million kilo laks	27
9.3.2	Tradisjonell kunnskap er ignorert som ett av kunnskapsgrunnlagene for forvaltninga	27
9.3.3	Finske hytteeiere selger fiskekort som gjelder på norsk side av grenselinja i Tanavassdraget.....	29
9.4	Vurdering – laks.	30
10	Primærnæringene reindrift og jordbruk	30
11	Næringsliv og fornorsking	32
12	Den «grenseløse» Tanadalen	33
	Kilder og litteratur.....	34
	Forkortelser	37

1 Innledning

Oppdraget er å undersøke og beskrive konsekvensene av norsk myndighetspolitikk i forhold til samer og kvener/norskfinner i Deanuleahki/Tanadalen fra rundt år 1800 til i dag, med vekt på en mulig sammenheng «mellom næringsvirksomhet og assimilasjonsprosesser». Tanadalen defineres her som i første rekke den del av Deatnu/Tanaelva som ligger innenfor grensene til dagens Deanu gielda/Tana kommune.

Oppgava søkes løst ved å ta utgangspunkt i lokal næringsvirksomhet, og hvordan statlige bestemmelser og politikk kan ha virka inn på samisk språk- og kultur, og tilsvarende også på finsk/kvensk språk og kultur fra 1800-tallet og utover.

Ut fra den gitte tidsramma, fem uker, vil fremstillinga være en oversikt som i første rekke bygger på tilgjengelig litteratur. Det konstateres også at det for dette distriktets vedkommende foreligger lite forskning om sammenhengen mellom næringsreguleringer/-bestemmelser og assimilering.

Innledningsvis gis en kort innføring i Tanaområdet omskiftelige grensehistorikk, hvor samene i Tanadalen gikk fra å være skattlagt fra tre ulike fyrster på slutten av 1500-tallet, til å bli ordinære undersåtter i to ulike stater ved den endelige grensefastsettelsen mellom Norge og Sverige i 1751 (Finland etter 1809). Lappekodisillen – som i 1751- sikra at samene fortsatt kunne bruke land og vann i det andre landet etter gammel sedvane, var også viktig i Tanadalen.

I 1775 kom den såkalte jordinddelingsresolusjonen for Finnmark, gitt av kongen i København. Den gjorde det for første gang mulig å få utmålt nye og formalisert private jordeiendommer som var tatt i bruk i dette amtet.¹ Hvilken virkning fikk den i Tanadalen?

Med tilsidesettelsen av Lappekodisillen og gressperringa i 1852 var det slutt på den formaliserte, gjensidige samiske bruken av land og vann på begge sider av grenselinja, og det førte til svært vanskelige forhold for reindrifta. Norske myndigheter la liten vekt på å sikre de samiske rettighetene slik de var nedfelt i kodisillen.

Den første jordsalgslova for Finnmark ble gitt 1863. Skogen, også i Tanadalen, kom inn under aktiv statlig styring og kontroll fra 1850-tallet og utover. Hvordan ble dét tatt imot av en befolkning som selv var vant til å styre med dette viktige naturgodet selv?

Jordsalgslova av 1902 innførte et nytt prinsipp - nemlig beherskelse av norsk språk for å kunne erverve jord i Finnmark. Dette må regnes som et formelt negativt høydepunkt når det gjelder statlige inngrep i forhold til lokal primærnæringsutøvelse. Organisert statlig jordbrukskolonisering i en del av Tanadalen vil bli berørt, samt også fellesreaksjoner fra samer og kvener mot praktisering av språkbestemmelsene i 1902-lova.

Befolkninga i Tanadalen har alltid tidligere – fra siida- og fangstsamfunnets tid - levd av det naturen kunne gi. Særlig i løpet av 1800-tallet utvikla det seg bygder og grender basert på småskalajordbruk, og fortsatt utnyttelse av alle tilgjengelige naturgoder i bygdene nærrområder

¹ Jeg går ikke her inn på diskusjonen om jorddelingsresolusjonen av 1775 på det tidspunktet innebar en privatetlig kongelig/statlig eiendomsrett til grunnen i Finnmark eller ikke.

– jakt, innlandsfiske, bærplukking, laksefiske, m.v. Bortsett fra laksefisket inneholdt det statlige lov- og regelverket ingen beskyttelse av denne typen næringsutøvelse, og utnyttinga av disse naturgodene lå åpne for alle. Dette hadde negative konsekvenser for småbygdene når folk generelt i etterkrigstida fikk mer fritid og kommunikasjonene ble bedre.

Laksefisket har vært den sentrale kulturbærende næring i Tanadalen så langt tilbake som det finnes skriftlige kilder – dvs. tilbake til slutten av 1500-tallet. Arkeologiske funn viser at laksefisket i vassdraget iallfall er drevet i mer enn 6 000 år.² Sett under ett har staten gjennom flere hundre år akseptert befolkningas gamle fiskerett, og kodifisert denne retten gjennom lovvedtak helt fra 1775 til 2014. Likevel er det grunn til å peke på enkelte nyere forvaltningsmessige forhold som rammer den tradisjonelle laksefiskekulturen i elvedalen svært negativt.

1.1 Deatnu -Tana – Teno. Bakgrunn

I og med at samene er den eldst kjente befolkningsgruppa i distriktet, er det naturlig at de fleste stedsnavnene i området har fått sin første utforming på samisk. Den opprinnelige betegnelsen er Deatnu, som på samisk betyr den store elva (Qvigstad/Olsen, red. 1924: 220) På finsk er Deatnu avleda til Teno.³ Seinere har både den samiske og norske navneformen vært brukt for å betegne den administrative enheten «Tanen herred» eller Tana kommune.⁴ Den tilsvarende samiske formen var «Dæno gielda». Sistnevnte begrep er kjent iallfall så tidlig som i 1873 («Muitalægje», oktober 1873). I 1906 heter det at «Tanens finske navn er Dædno» (Helland III 1906: 363).⁵ I dag heter kommunen som sådan Deanu gielda/Tana kommune. Sentrum i kommunen er Deanušaldi/Tana bru som ble etablert etter kommunesammenslåinga med Buolbmát/Polmak i 1964.⁶

Før 1613 var ingen del av Finnmark ensidig underlagt kongen i København. Dette gjaldt også Tanaområdet. Samene som bodde her, betalte lenge skatt til tre ulike regimer. Det var til Russland til begynnelsen av 1600-tallet, og Sverige og Danmark til 1613. Etter Kalmarkrigen mellom Danmark og Sverige i 1611-12, og freden i Knæred i 1613, ble de juridiske forholdene mer avklart. Fra da av hørte også samene i kyst- og fjordområdene i Finnmark for første gang kun inn under kongen i København. I Tanaområdet gjaldt dette også samene i den nederste delen av Tanadalen.

Ved grensefastsettelsen i 1751 ble grensa trukket ned gjennom vassdraget. Den vestre og nordlige bredden fra Polmak og oppover tilfalt Norge, mens området på motsatt side, dagens Utsjok kommune i Finland ble svenskekongens enedomene.

² Rankama 1996.

³ Stedsnavnforskeren Samuli Aikio opplyser at navneformen «Thanen» først gang opptrer i 1528 (Aikio 2017: 68).

⁴ Buolbmát/Polmak var på denne tida en del av Unjárgga Gielda/Nesseby kommune. Fra 1903 til 1964 var man egen kommune, da storkommunen Deatnu/Tana ble etablert.

⁵ «Finske navn» betyr her samiske navn,

⁶ Også dette navnet går langt tilbake i tid og opptrer første gang i skriftlige kilder som «Polmaska» i 1559 (Aikio 2017: 53).

I 1809 ble Finland utskilt fra Sverige og etablert som et storfyrstedømme under den russiske tsaren. Etter den tid var ikke grensa i Tanadalen lenger grense mot Sverige, men mot Finland. I 1814 ble Norge tvunget inn i en personalunion med Sverige under den svenske kongen. Verken hendingene i 1809 eller 1814 fikk imidlertid noen umiddelbar negativ betydning for samenes dagligliv i Tanadalen. For øvrig har de skiftende statlige overhøyhetsforholdene opp gjennom tida medført at samene i dalføret er blitt benevnt både som svenske samer, danske samer, russiske samer, finske samer og norske samer.

2 Grensetraktaten av 1751 og Lappekodisillen

Grensetrekkinga ned gjennom Tanadalen i 1751, markerte også fastsettelsen av den endelige grensa mellom Norge og Sverige, slik den fortsatt går i dag.⁷ Samene skulle fra da av kun være undersåtter av én stat. De beholdt likevel sin sedvanemessige rett til å bruke land og vann i det andre landet. Denne anerkjennelsen av fortsatt rett til gammel ressursbruk var formalisert i «Første Codicil og Tillæg Til Grendse-Tractaten imellem Kongerigerne Norge og Sverrig Lapperne betræffende».

Foruten retten til bruk av land og vann som tidligere nevnt, inneholdt kodisillen regler for valg av statsborgerlig tilhørighet, samisk nøytralitet – iallfall for de grenseoverflyttende samene, interne samiske administrasjonsordninger for overflyttingene, en intern samisk domstol – «Lapperetten», samiske rettssikkerhetsordninger i det ordinære rettssystemet i begge land, og en egen samelensmann for de enkelte samegruppene.

Dette tillegget er i ettertid gjerne blitt kalt for Lappekodisillen, og gjaldt primært for reindriftssamene. Svenske/finske samer hadde sommerbeiter ved fjordene og kysten på norsk side, og tilsvarende hadde samer fra Norge vinterbeiter i Nord-Finland - også etter 1809 og 1814. Kodisillen fortsatte å fungere som tidligere helt frem til 1852. Likeledes var laksefisket i vassdraget også i praksis omfatta av kodisillens bestemmelser (Pedersen 1986, 2008).

2.1 Grensesperringa i 1852 – en katastrofe for reindrifta i Tanadalen

Selv om Lappekodisillen ikke ble oppheva formelt, ble reindriftssamenes gjensidige grenseoverflyttingsrett satt til side på grensa mellom Finland og Norge i 1852, og reindriftssamene på norsk side opplevde at de med ett slag mista vinterbeitene sine på finsk side. Denne hendelsen har siden gått under navnet *grensesperringa* (Pedersen 2008: 460 f.).

I norsk historieskriving har det vært en allmenn oppfatning at det var Russland (Finland) som ene og alene var skyld i grensesperringa. Det er riktig at proklamasjonen om grensesperring etter 15. september 1852 først kom fra russisk (finsk) side. En nøyere gjennomgang av de forhandlingene som hadde vært ført frem til da, viser imidlertid et mer nyansert bilde.

I en vurdering av konsekvensene av en grensesperring mente norske myndigheter at det ville oppstå forviklinger på grunn av samenes «Mangel paa Civilisation», og respekt for lover og

⁷ Fra Finnmark og sørover.

anordninger.⁸ Imidlertid burde begge stater gjøre innrømmelser i forhold til dem. Hovedoppfatninga var likevel at man kunne unnvære de norske reindriftssamene, som størstedelen av året oppholdt seg utenfor landet. Dermed bidro de heller ikke til å "forøge Statens Kræfter". Den norske stat hadde heller ingen økonomisk interesse av "... de Offer, den i Humanitetens Tjeneste bragte for at bevare Nomadelapperne."⁹

Amtmann Harris, den ene av de to norske forhandlerne i 1851, uttalte dette aller klarest. Grensesperring var en mulighet for å bli kvitt reindriftssamene:

«Kan russerne sperre grensen (jeg frykter riktignok for at man her har tatt munnen bra fuld), så vilde de derved visstnok kunne tvinge noen lappfamilier til å bli russiske undersåtter, men Gud vet om ikke denne ringe amputasjon vilde være gavnlig for Finmarkens velvære i det hele, navnlig for dens triven som et lem på det norske statslegeme.»¹⁰

Bl.a. på grunn av slike holdninger hos sentrale norske aktører er det grunn til å tro at grensesperringa som ble bebuda fra russisk (finsk) side sommeren 1852, ikke kom ubeleilig for norske myndigheter.¹¹

Grensesperringa var en katastrofe for reindriften. På et møte mellom myndigheter og reindriftssamer i Polmak, høsten 1852, kom det klart frem at vinterbeitene på norsk side ikke var tilstrekkelige til å bære det reintallet som frem til da var basert på vinterbeiter i Finland. Myndighetsrepresentantene oppfordra de minste reineierne til å selge reinen slik at de hadde midler til «at nedsætte seg som søefinner» - mens det ennå var tilgjengelige boplasser ved sjøkanten (Bull & al. 2001: 24 ff).

Som en følge av grensesperringa kom også den første reindriftslovgivninga for Finnmark i 1854. Denne lova inneholdt bestemmelser om inndeling i vinter- og sommerbeiter, vokteplikt, store bøter hvis reinen beita på finsk grunn, liknende straff for «russisk-finlandske» undersåtter hvis de kom over på norsk side med reinen, og straff for norske reineiere hvis de tok med seg rein fra finsk side til beite på norsk grunn – og forbud for andre lands innbyggere til å drive fiske i Finnmark (Bull & al. 2001: 52 f).

Enkelte av tiltakene kan nok ha bidratt til å avhjelpe situasjonen noe, særlig gjelder det inndelinga i sommer- og vinterbeiter. Tida etter grensesperringa kom likevel til å bli svært vanskelig for reindriften.

Med referanse til amtmannen i Finnmark i 1874, skreiv Amund Helland, at siden grensesperringa i 1852 hadde fjellsamenes stilling vært et liv i trengsel og tilbakegang. Ikke bare var det området hvor reinflokkene hadde beita om vinteren blitt sterkt innskrenka, men mosemarkene på norsk side var også blitt sterkt nedslitte på grunn av den sterke bruken.

⁸ ID 1854:82.

⁹ ID 1854:110

¹⁰ 6.12.1851. Til den norske statsminister i Stockholm. Etter Keilhau 1931:203.

¹¹ Om grensesperringa – se også Andresen, A., Evjen, B., Ryymin, R, red. 2021:138 – 142.

Samtidig hadde den tiltakende bebyggelsen ved kysten og vassdragene medført en innskrenking av sommerbeitene (Helland II 1906: 132).

Ifølge historikeren Aage Solbakk var det flere slekter i Øst-Finnmark som praktisk talt ble utsletta som «badjesohka» – reindriftsslekter, som en følge av grensesperringa. I 1852 var det 50 rettighetsmenn blant reindriftsutøverne i Øst-Finnmark, og en tredjedel av disse hadde tilhold vest for Deatnu/Tanaelva (Solbakk 2001: 107)¹². De vanskelige driftsforholdene hadde ført til at antallet reindriftsfamilier i Øst-Finnmark i 1865 var redusert til 22. (Solbakk 2001: 107 f.)

1859 – Norsk-nasjonale hensyn: Nei til å gjenopprette reindriftas og samenes gamle ressursbruk

Det er relativt ukjent at det fra finsk side ble tatt initiativ som kunne ha ført til opphevelse av grensesperringa ganske kort tid etter 1852. I det svenske riksarkivet ligger det et omfattende materiale som viser at det i 1859 kom et seriøst forslag fra finsk side om å vende tilbake til kodisillens gjensidige flyttebestemmelser. Hvis Norge ikke kunne gå med på dét, var man klar til å avstå Utsjok og deler av Enare sogn til Norge, for at samisk næringsliv skulle kunne fungere som tidligere i dette området.

Finnmark var et tilflyttingsområde og Norge var tilfreds med å ha fått sine egne flyttsamer under bedre kontroll gjennom grensesperringa. Dette ville være gunstig for tilflyttinga til Finnmark. Derfor ville man ikke åpne opp for Lappekodisillens regelverk igjen på grensa mot Finland, og avslø også tilbudet om at den aller nordligste delen av Finland kunne bli en del av Norge (Pedersen 1997).

2.2 Lappekodisillen – vurdering

På grunn av dette viktige samerettslige dokumentet fikk grensefastsettelsen i 1751 knapt noen negativ betydning for det samiske fellesskapet i Tanadalen. Samene hadde gjensidig bruk av hverandres områder. Av flere kilder ser man også at familier i fellesskap dreiv reindrift på tvers av grensa, hvor noen familiemedlemmer var registrert som finske, andre som norske undersåtter. Innen laksefisket i Tanavassdraget finner man også stor grad av samvirke mellom undersåttene i Norge og Finland. Blant annet hadde man fiskeinnretninger som strakte seg fra bredd til bredd, uten noen innsigelser fra myndighetene. Samene fra finsk side dreiv også fiske i de nærmeste fjordene på norsk side, noe som i likhet med reindriftsflyttingene også bidro til å opprettholde det samiske fellesskapet mellom kyst/fjord og innland.

Sammenbruddet i 1852 – forbudet både mot reindriftsflyttinger og de finske samenes fiske i sjøen, markerer et negativt tidsskille for samisk kultur i dette området. Statenes grensetrekkninger i Tanadalen som hadde starta i 1613 og ble slutført i 1751, var nå blitt en virkelig grense med store skadelige konsekvenser for samisk næringsliv. Slik sett er dette den første statlige regulering av ervervs livet i dette området som også får negative kulturelle

¹² Rettighetsmann – et familieoverhode eller en ungkar som betalte skatt og rettighet til myndighetene. Rettigheten var en avgift til lokale og regionale embetsmenn.

konsekvenser. Den sosiale kontakten mellom samer på tvers av grensa fortsatte nok etter 1852. Men - med frafallet av den institusjonaliserte retten til å drive næringsvirksomhet på tvers av grensa, fulgte også en svekkelse av muligheta til å opprettholde de sosiale forbindelsene.

Etter 1852 fikk betydninga av begrepet «norske» samer og «finske» samer et helt annet innhold enn tidligere.¹³

3 Befolkningsutvikling. Tilflytting. Finner/ kvener og norske

Til et stykke ut på 1700-tallet var samene enerådende i Tanadalen. Befolkningstallene er imidlertid høyst usikre. Flere kilder gir grunn til å tro at antallet fastboende og reindriftssamer til sammen, fra midten av århundret og utover var mellom 100 og 200 mennesker.¹⁴ I 1801 ser det ut til at tallet kan ha vært over 200 (Gjerde 1999: 25).

De første finskspråklige innflytterne – kvener – ser ut til å ha slått seg ned i nedre del av Tanadalen på 1730-tallet. På hvert av stedene Buolbmát/Polmak, Sieiddá/Seida og Bonjákas/Bonakas i 1744, var det ifølge Peter Schnitler én kvenfamilie. I tillegg var det ut fra andre kilder registrert ytterligere 2 kvener på denne tida. Einar Niemi som skriver dette, opplyser også at ved folketellinga i 1801 var det tre kvener og to nordmenn i Polmak. På strekninga nedover dalen mellom Polmak og Bonakas var det 10 kvenske familier utenom elvesamene. Det vil si at antallet hadde økt fra 5 til 13 familier mellom 1740-tallet og 1801. Økninga var relativt stor, men lav i absolutt forstand (Niemi 1981: 17, 20 f.).

Regnor Jernsletten er den som har gitt den meste detaljerte fremstilling av befolkningsutviklinga i Tanadalen på 1800-tallet, inklusive den etniske tilhørigheta til dem som bodde der (Jernsletten 1989).¹⁵ Mellom 1825 og 1900 øker antallet fastboende meget sterkt i den delen av Tanadalen som ligger innenfor grensene til dagens Tana kommune - fra 171 til 1224 mennesker (Jernsletten 1989: 28, 53).

Reindriftssamene har det vært noe mer problematisk å holde rede på i folketellingssammenheng. For Buolbmát/Polmak (tinglag/anneks) oppgis det å ha vært 29 reindriftssamiske familier i 1801 (Solbakk 2001: 115). Regnor Jernsletten har relativt klare tall for reindriftssamene fra og med 1855. Disse viser at antallet personer som tilhører denne næringa var stabilt, og varierte mellom 77 og 88 frem til år 1900 (Jernsletten 1989: 53).

Det er særlig nedre del av Tanadalen som blir et attraktivt tilflyttingsområde på 1800-tallet. Dit kommer det flere og flere fra Finland, og fra sørlige deler av Norge. Antallet norske øker fra 19 i 1825 til 306 i år 1900 (Jernsletten 1989: 54, 57).¹⁶ I Jernslettens undersøkelse finner man 290 kvener totalt i år 1900 – 289 i nedre del av dalen, og én i den øvre – Polmak (Jernsletten 1989: 57).

¹³ På denne tida brukte man på offisielt hold i Norge vanligvis betegnelsen «russiske», om samene fra finsk side.

¹⁴ Hoem 2007, Schnitler utg. 1985, Gjerde, W. 1999,

¹⁵ Dette arbeidet anbefales for dem som ønsker å gå dypere inn i befolkningsforholdene på 1800-tallet.

¹⁶ Arild Gjerde har et noe lavere antall norske i år 1900 – 246, men i tillegg kommer hans kategori norsk/blandet som er 40 individer (Gjerde, A 1986: 19).

Til sammenlikning var det 18 kvener i den nedre delen av Tanadalen i folketellinga i 1845, men ingen i Polmak. I folketellingene i 1825 og 1835 var det heller ikke registrert noen kvener verken i øvre eller nedre del (Jernsletten 1989: 54, 55). Dét har trolig sin naturlige forklaring, da finner/kvener ble ført sammen med samene i folketellingene før 1845. Spørsmålet som må stilles er hvorfor det ikke var noen registrerte finner/kvener i Polmak i 1845, til tross for at det var flere finske/kvenske familier der i 1801.

Einar Niemi og Aage Solbakk har vært inne på hva som kunne være årsaken til at den finske/kvenske befolkninga omtrent «forsvant» i Polmak i første halvdel av 1800-tallet. Begge peker på at det hadde sammenheng med assimilasjon inn i det elvesamiske samfunnet (Niemi 1981: 22 ff). Gammelkvenene var blitt «samifisert. Det samme skjedde med etterkommerne av den første nordmannen, John Nielsen fra «Bynæset» i Trondheim, som slo seg ned i Polmak rundt 1790 (Solbakk 2001: 114).

Dette gjaldt også mange andre av de finsktalende som kom. Gjennom giftermål gikk de opp i den samiske kulturen, slik at det trolig var vanskelig å definere en distinkt finsk eller kvensk kultur i Tanadalen før henimot midten av 1800-tallet. Muligens kan man si at man fikk en elvesamisk kultur med sterke finske trekk. Dette må ha vært tilfelle også i den nederste delen av dalen. Samisk var lenge det dominerende språket også der for de som kom og gifta seg inn i samiske familier. Dette skulle endre seg rundt midten av det nevnte århundret.

Lokalhistorikeren Thormod Holti som har skrevet flere bøker om slektsforhold i nedre del av dalføret, anfører i en slik forbindelse følgende om Petter (Pekka) Eliassen Hjelt, født i Kemi i Finland i 1807, som kom til Tana i 1841;

Det spesielle med Pekka og hans familie er at de er de første av de nye kvenske innflytterne eller innvandrerne som slår seg ned i Tana, og som ikke ble assimilert til samisk språk og kultur. Sjøl om mange av dem lærte samisk og brukte det, og en del giftet seg samisk (eller norsk), holdt de fleste av dem fast ved finsk/kvensk som førstespråk. (Holti 2015: 18).

Blant annet denne beskrivelsen tyder på at det ikke var strenge kulturelle grenser mellom finsk/kvensk og samisk kultur, uten at det her er mulig å gå nærmere inn på dette meget interessante spørsmålet. Men – altså, fra rundt 1850 videreføres innflytternes finske språk også til neste generasjon i den nederste delen av Tanadalen

Folketallet stiger også i den øvre delen – fra nåværende Tanabru og oppover. Dette er tilflytting av en annen karakter. Aage Solbakk skriver at det var folk fra de samiske slektene på finsk side som forgreina seg til de gamle sommerboplassene sine på vestsida av elva, og ble norske undersåtter. Der ble det danna en rekke nye helårsboplasser, oftest på motsatt side av foreldreboplassene. I innledninga til hans slektsbok for Tanadalen gir Solbakk en detaljert oversikt over alle bygdene og grendene som ble etablert på 1800-tallet (Solbakk 2001: 111).¹⁷

¹⁷ Enda mer detaljert om hvem det var som slo seg ned på de enkelte stedene finner man hos Solbakk 1989.

3.1 Etnisitetsutvikling 1900 – 1970. Svakere tilknytning til det samiske.

Arild Gjerde laga i sin tid en oversikt over den samiske befolkninga i Nord-Norge på grunnlag av folketellinga i år 1900. Befolkninga i (hele) nåværende Deanu gielda/Tana kommune besto da av 1979 mennesker.¹⁸ Av disse var 1187 (60%) samiske, 455 (23%) norske, og 337 (17%) finske/kvenske. (Gjerde 1986: 19).

Den norske befolkninga var konsentrert om Tanadalens nedre del, på begge sider av elvemunningen. Dette var også det eneste distriktet i Tana som hadde norsk flertall, bl.a. på grunn av handels- og embetsbefolkninga. I Polmak var det norske innslaget ubetydelig, og omfatta fire familier – læreren, lensmannen, skogoppsynsmannen og bestyreren av Levajok fjellstue. Den finske/kvenske befolkninga bodde i det vesentlige mellom Ruostafielbmá/Rustefjelbma og Seida, og utgjorde på denne strekninga flertallet i tre tellingskretser. Samene bodde i hele området, og i Tanadalen var Polmak-kretsene bortimot hundre prosent samiske (Gjerde/Mosli 1985: 69).

Folketellinga i 1970 gir en indikasjon på endringer i den etniske situasjonen fra år 1900. Grunnlaget for dette ligger i fire spørsmål om bruken av samisk språk og om egenidentifikasjon som same (Aubert 1978: 24).

På spørsmål nr. én, om samisk var vedkommendes første språk, svarte 1262 ja, og 1576 nei.

På spørsmål nr. to, om samisk var minst én av foreldrenes første språk, svarte 1709 ja, og 1081 nei. 50 personer visste ikke.

På spørsmål nr. tre, om samisk var minst én av besteforeldrenes første språk, svarte 1760 ja, og 1011 nei. 69 personer visste ikke.

Det fjerde spørsmålet var om personen selv regna seg som same. 1152 svarte ja, og 1318 nei. 251 var usikre og 131 ønska ikke å svare.

På grunnlag av disse tallene, sammenholdt med tidligere folketellinger, trakk Wilhelm Aubert den konklusjon at også deler av gamle Polmak kommune viste tegn til språklig fornorsking. Dette gjaldt imidlertid ikke de bygdene som lå nærmest kommunegrensa mot Karasjok lengst oppe i dalen. I det «gamle Tana» var det en tydeligere tendens til språklig fornorsking. Likevel var det neppe færre med samisk morsmål enn i 1930 (Aubert 1978: 39).

Sverre O. Johansen som i 1985 skreiv en hovedoppgave i pedagogikk med grunnlag i data fra Tana og Nesseby – *Samfunn i forandring – kultur og identitet i forandring*. På grunnlag av folketellingsmaterialet for dette området fant også han at det gjennom hele 1900-tallet hadde foregått en flukt fra samisk avstamning og språk, og at «fornorskinga/avsamifiseringa» starta tidligst i Tana og sist i Polmak (Johansen 1985: 43).

Befolkninga i hele Tana kommune besto i 1970 av 3064 mennesker, og i 1980 var tallet 3344 (Gjerde/Mosli 1985: 66).

I siste kvartal av 2020 var folketallet i Deanu gielda/Tana kommune 2829 personer (SSB).

¹⁸ Dvs. et noe større område enn bare Tanadalen.

4 1775 – jordinnDelingsresolusjonen for Finnmark. Et assimilierende regelverk?

Før 1775 var det folk selv som ordna opp i måten de brukte jorda på, til boplasser og engstykker. Sedvaneretten gjaldt. Dette ble det en endring på i 1775. Da ble det for første gang åpna for offentlig utparsellering av jordstykker til privat eiendom i Finnmark. Da kom den såkalte jordinnDelingsresolusjonen utstedt i København: «Kgl. Res. 27. mai 1775 angaaende Jorddelingen i Finmarken samt Bopladsers Udvisning og Skyldlægning sammesteds ».

Den var et reskript – en befaling - til amtmannen i Finnmark, med relativt detaljerte regler for den nye ordninga (Tønnesen 1979, Bull 2012, Ravna 2020). Hver familie skulle ha nok jord til å greie seg. De plassene der folk allerede hadde slått seg ned, skulle måles opp til vedkommende, så langt råd var. Resolusjonen hadde også en rekke andre bestemmelser som regulerte bruken av naturgodene i Finnmark, til fordel for dem som bodde her. En av de mest interessante er § 6:

De Herligheder, som hidindtil have været tilfælles for hele Bygder eller Almuen i almindelighed, være sig Fiskeri i Havet og de store Elve, samt Landings-Steder og deslige, forblive fremdeles til saadan almindelig Brug.

Etter bl.a. Sverre Tønnesens syn var denne paragrafen den mest omfattende formalisering av at gammel og sedvanemessig bruk skulle bestå, enten for enkeltbygder eller allmuen i sin alminnelighet (Tønnesen 1979:137). Denne paragrafen ble også gjeldende for elveallmuens felles fiskerett i Deatnu/Tanaelva¹⁹

Da den såkalte Finnmarkskommisjonen foretok sine undersøkelser i 1826, var det gått 50 år siden jordinnDelingsresolusjonen var blitt utstedt i København, og i store deler av Øst-Finnmark var utvisningsordninga tilsynelatende omtrent ikke etterlevd. Flere kilder indikerer at dette kom av befolkningas motstand mot den nye ordninga (Bing 1796:146 f., Rathke, utg. 1907: 144).

I Tana var det i 1826 imidlertid 18 eiendommer som hadde kongelig skjøte, og 22 personer som brukte jord etter amtsseddel (Pedersen 1986: 34).²⁰ I Tanadalen var det også amtssedler på jordstykker som kunne ligge flere mil fra hverandre. Det tyder på at folk kan ha flytta mellom flere boplasser i løpet av året.

I lokalhistorisk litteratur er dette berørt blant annet av Thormod Holti. Han skriver at det er vanskelig å vite nøyaktig når folk i Tana gikk over til å bo fast på samme sted året igjennom. Særlig gjaldt dette folk som selv hadde vokst opp i Tanadalen, som lettere kunne fortsette med sesongflyttinger, mens tilflyttere var i en annen situasjon (Holti 2015: 12).

Ut fra det kildetilfanget som er gjennomgått ser det ikke ut til at innbyggerne i Tanadalen i første omgang ble negativt berørt kulturelt av jordinnDelingsbestemmelsene fra 1775.

¹⁹ Se pkt. 9.1.

²⁰ Gjelder daværende Tana prestegjeld som også inkluderte hele Tanafjorden, og en kyststrekning på begge sider av fjordmunningen. «Amtsseddel» - en midlertidig bekreftelse på at oppmåling var foretatt.

Myndighetene hadde ingen streng oppfølging av regelverket. En del eiendommer ble oppmålt og formalisert, og allmeningsbruken sto sentralt.

4.1 Endringer i andre halvdel av 1800-tallet – statlig innskjerping av regelverket for jord og skog

Dette endrer seg markant etter midten av 1800-tallet. Det sentrale grunnlagsdokumentet for denne utviklinga er odelstingsproposisjon 21, 1848, som gjaldt mulig salg av statlige allmenninger i Norge. Der slo regjeringa uten videre forundersøkelser fast at de «Finmarkske Almindinger» ble betrakta fra et annet synspunkt, og behandla etter andre regler enn de allmenningene som «i *Almindelighed benævnes som Statens*». Der ble det for første gang eksplisitt hevda at Finnmark hadde vært statens eiendom fra gammelt av:

«Det egentlige Finnmarken har nemlig fra gammel Tid af været betraktet som tilhørende Kongen eller Staten, fordi det oprindelig kun var beboet af et Nomadefolk, Lapperne uden faste Boliger».

Videre fremholdt man at litt etter litt ble en del bebyggd av «Indvandrede», men heller ikke de ble regna som eiere av jorda, fordi Finnmark fra de eldste tider hadde vært benevnt og betrakta som en «Colonie».²¹

Det er liten tvil om at tida rundt midten av 1800-tallet er et negativt tidsskille i det norske samfunnets syn på samiske rettigheter og på samisk kultur. Når det gjelder Finnmark kom også den nye nedvurderende holdninga blant annet klart til uttrykk i regjeringsadvokatens utsagn i en skogsak fra Alta i 1864:

*«Finnmark, det gamle skatteland uten fastboende jordbrukende innbyggere, er som kjent tatt i uinnskrenket besittelse og kolonisert av selve kronen. Den fullt organiserte stat underla seg det herreløse land som eiendom - hvor bare nomader dro gjennom - og brukte denne eiendommen helt som en privatmann som ikke er bundet av andres rettigheter. Hele Finnmark, den gang vesentlig en skogmark, ble en landeiendom som tilhører staten (Kronodomæne)2.»*²²

5 Jordsalgslova for Finnmark av 1864, og etterfølgende reglementer. Lokalt næringsliv ble ramma.

Før 1864 hadde jordutmålingene i Finnmark vært gratis for de som ønska slike. Den første jordsalgslova for Finnmark som kom i 1864 innførte et nytt prinsipp. Jorda skulle nå selges. Dette falt i tid sammen med startfasen av den organiserte fornorskingspolitikken, og man kunne tro at denne nye lova også ville ha et slikt siktemål. Knut Einar Eriksen og Einar Niemi skriver

²¹ Finansdepartementet 1847. Stortinget slutta seg til innstillinga i 1848.

²² Etter Spilling 1920:88.

imidlertid at nasjonalitetsspørsmålet ikke ble ofra noen oppmerksomhet i forbindelse med at lova ble til (Eriksen/Niemi 1981: 70).

Jordsalgsreglementet av 2. juli 1864 inneholdt imidlertid bestemmelser som kan oppfattes i en slik retning. I dette reglementet ble det nemlig bestemt at ledig jord i flere distrikter i Finnmark skulle være unntatt for salg, inntil noe annet ble bestemt (§ 2). Ett av disse distriktene var «Tanaelvens Dalføre ovenfor Guldholmen».²³

Et nytt reglement i 1876 slo fast at det bl.a. i skogdistriktene i Tana ikke måtte avhendes ledig jord, eller utvises byggeplass. Der ble det også gitt uttrykk for at bestemmelsene ble gitt på grunn av at det var «av interesse at forebygge Sprogblending». Regjeringa ble nødt til å oppheve dette reglementet i 1879 fordi Stortingets organer fant at det stred både mot eiendomsrettens begrep, og «mod vor Forfatnings Aand». Samtidig ble det imidlertid også bestemt at det ikke skulle selges jord i visse deler av bl.a. Tana. Én av begrunnelsene var at man ikke etter så kort tid kunne oppgi styringa av «en Norsk Kolonisation av Grensestrøkene mot Russland og Finland» (Eriksen/Niemi 1981: 73 f.).

Det kom lokale reaksjoner mot de innskrenka mulighetene til å erverve jord, og det innløp henstillinger til sentrale myndigheter om at bestemmelsene måtte oppheves. Fogden gjorde dette på vegne av Tana kommune i 1881, og kommunen selv både i 1890 og 1891. Tilsvarende vedtak ble gjort av Karasjok kommunestyre i 1878 og 1893 (Landbruksdirektøren 1901: 26). Dette tyder på at regelverket hadde negative lokale innvirkninger på næringslivet – dvs. muligheta til å skaffe seg et utkomme av jorda.

5.1 Skogen spesielt

Før 1850 var statlig forvaltning av skogen i Tanadalen i praksis fraværende. En kommisjon som arbeidet med å begrense skadevirkningene av grensesperringa i 1852²⁴, konstaterte i den forbindelse at det til tross for reguleringsbestemmelsene fra 1775, ikke hadde vært noen forvaltning av skogene i Finnmark, utenom Alta. Skogen langs Tanavassdraget måtte spares for å sikre trevirke til den økende kystbefolkninga. Kommisjonen skriver nemlig at det i Tanadalen «neppe ansees ønskeligt, at Befolkningen forøges ved Nybygges Nedsættelse». (DNRI 1854: 136)²⁵. Indredepartementet var inne på det samme i 1868: «Tanens Indland antages med Tiden at burde blive Fiskeridistriktens Forraadskammer, hvad Brændeforsyning angaar. Av den grunn måtte man ikke gå inn for nogen videre gaaende Bebyggelse af Egnen (DT 1868: 498)».

For Tanadalens vedkommende fikk man i 1856 de første reglene «for birke- og anden løvskov i Tanen og Polmak tinglag». Etter dette reglementet hadde det offentlige rett til en ubetinga fredning av skogen, der dette måtte finnes nødvendig av ulike hensyn (Spilling 1920: 153).

I forbindelse med den første jordsalgslova for Finnmark av 22.6.1863, fikk skogvesenet stor innflytelse over hvor det kunne selges jord. Nærmeste skogbetjent skulle alltid orienteres, og

²³ Departements-Tidende 1864: 469 f.

²⁴ Se også foran – punkt 5.

²⁵ Enkelte av forholdene angående forvaltninga av skogene omtales også i Pedersen 2001: 324 ff.

forstmesteren hadde tilnærma vetorett.²⁶ For Tanadalens vedkommende hadde dette mindre betydning. Lova stilte nemlig alt jordsalg i bero i «Tanaelvns dalføre ovenfor Guldholmen».²⁷ Det vil si helt fra munningen og oppover.

I amtets femårsberetning for 1856-60 heter det at «den Staten Tilhørende Skov» i distriktet, overalt hadde vært freda så langt som mulig i hele perioden, og allmuen hadde slutta å tro at den hadde noen rettigheter i skogen (FAB 1856-1860: 3). Men - det var store problemer med å få tilsatt lokale oppsynsmenn. Årsaken ble bl.a. oppgitt å være «Besværligheden og Ubehageligheden med disse Bestillinger» (ID 1874: 287 f.).

De etniske forholdene spilte også inn: Særlig var «den lappiske og tildels den kvenske Race» *ødsle* når det gjaldt bruken av skogen. Det skyldtes at begge disse nasjonalitetene i slektledd etter slektledd hadde vendt seg til å betrakte de «store og tyntbefolkede Skovvidder for ligesaa uudtømmelige som Fiskemasserne i Havet» (FAB 1866-70: 13).

1869 ser ut til å ha vært et toppår for skogforseelser i «Thanen Forvaltningsdistrikt», med hele 86 anmeldelser²⁸. Det tyder på at tanafolkets rettsoppfatning har vært vanskelig å knekke, men det var lite som skulle til for å få strenge straffer. I 1879 ble en analfabet dømt til en mulkt på kr. 25,- og en erstatning på kr. 11.20, for ulovlig «næverflekning». Forbrytelsen hans var at han i 1878 hadde flekt på en «*flekkeseddel*» som kun var utstedt for 1877. Han hadde ikke fått andre til å lese den for seg. «Derfor måtte han tage følgerne af ikke at undersøge sit hjemmelsbrev» (Spilling 1920: 128 f.). Den mest kuriøse dommen har man muligens fra 1903, hvor en person ble dømt for «*hugst av birk og samt av smaakrat til rypesnarers opsætning*» (Spilling 1920: 129 f.).

5.2 Vurdering – Skog

De mange straffesakene tyder på at statlige myndigheter la vekt på å knekke folks gamle rettsoppfatning om at *de* hadde en *rett* til å bruke skogens ressurser slik de alltid hadde gjort. Tanadalsinnbyggernes møte med et lovverk som bygde på at grunn og ressurser ene og alene tilhørte staten, ble derfor hardt og vanskelig. For den i stor grad samiske og kvenske befolkninga gjorde det ikke saken bedre at de i fornorskingsperioden skulle tvinges bort fra sitt eget språk og sin egen kultur. Det nye skogregimet var ett av midlene som bidro i en slik retning. Hvorvidt man i Tanadalen kjente til at det strengere skogregimet også var begrunna i at skogen i distriktet skulle sikres som en brenselssressurs for kystbefolkninga, er ikke kjent.

6 Tanakommisjonen 1876-1883.²⁹

Selv om det i 1775 var bestemt at jordeiendommer skulle papirfestes og føres inn i et offentlig eiendomsregister, ser det likevel ut til at folk i betydelig utstrekning fortsatt ordna opp seg

²⁶ Jf. jordsalgsreglementet av 2. juli 1864, §§ 1 og 6.

²⁷ Lovas paragraf 2.

²⁸ NB! Thanen Forvaltningsdistrikt var et større område enn bare nåværende Deanu gielda/Tana kommune.

²⁹ Pedersen 2017: 84-86.

imellom, uten offentlige myndigheters mellomkomst. Tanakommisjonen som arbeidet fra 1876 til 1883, fant at det på denne tida trolig var 40 – 50 slike eiendommer i Tanadalen.³⁰ Enkelte private eiendommer skulle også ha blitt utvida på bekostning av *statens jord*.

Kommisjonsarbeidet kosta 14 000 kroner – en stor sum rundt 1880. Ved avslutninga av arbeidet konstaterte man at dette ikke ville komme til utgift for staten. Hele beløpet ville i det vesentlige bli vunnet inn ved salg av jordeiendommer som tidligere ble ansett å tilhøre *Privatmand, men viste seg at tilhøre Staten*.

Det virker direkte underlig at ingen hadde protestert på kommisjonens avgjørelse, når det åpenbart var et betydelig antall mennesker som mista eiendommer som de trodde var deres egne. Spørsmålet er om én årsak kan ha vært språklige forhold.

Buolbmát/Polmak var på den tid en del av Unjárgga gielda/Nesseby kommune.³¹ Amund Helland skriver at denne kommunen i år 1900 hadde en befolkning på 1512 mennesker. Det var 169 norske, 81 kvener – derav åtte norsktalende. Blant de 1262 samene var ni personer norsktalende (Helland III 1906: 434).³² Amund Helland har også en beskrivelse av språkforholdene i nedre del av Tanadalen i år 1900. Det sto dårlig til med kunnskapene i norsk i alle kretsene også der. Samisk var dominerende, men det var også kretser hvor det *tales kun kvænsk* (Helland III 1906: 409 f).

Dette vil si at kunnskapene i norsk var små både i Buolbmát/Polmak og Deatnu/Tana. Dét kan ha hatt betydning når det gjaldt muligheta til å hevde retten til sine gamle jordeiendommer.

7 Jordsalgslova av 1902. Samisk og kvensk motstand

I 1902 ble det vedtatt en ny jordsalgslov for Finnmark hvor det i reglementet, som også ble lagt frem for Stortinget – i § 1 c var formulert følgende:

Afhændelse maa kun ske til norske statsborgere og under særligt hensyn til at fremme bosættelsen af en for distriktet, dets opdyrkning og øvrige nyttiggjørelse skikket befolkning, som kan tale, læse og skrive det norske sprog og benytte dette til dagligt Brug.

Der ble det også tatt inn et punkt om at søkeren skulle opplyse om sin *Nationalitet*, det vil si sin etniske herkomst. Dessuten skulle de utmålte jordeiendommene gis *særskilt norsk navn*.

Disse forslagene gikk enstemmig gjennom i Stortinget. Grunnen i Finnmark ble nærmest betrakta som en etnisk norsk privateiendom som man kunne gjøre med som man ville. Ansvarlig statsråd, Wollert Konow, var helt utvetydig:

³⁰ Tallet for daværende Tana kommune var 46 slike eiendommer, og i Polmak 19.

³¹ Dvs. øvre del av Tana kommune – i Tanadalen.

³² Etter all rimelighet var kunnskapene i norsk dårligst i Polmak.

*«Det er jo vor jord, det er norsk jord, statens jord, vi maa kunde tage det hensyn, naar vi giver jord bort, at det er for at styrke den norske nationalitet».*³³

Isak Saba, samenes og arbeidernes kandidat i Øst-Finnmark landdistrikt ved stortingsvalget i 1906 omtalte språkkravet på følgende måte: *«Vil ikke gresset vokse like bra på enga, om man taler norsk eller samisk - «Holder det ikke med at samene må kjøpe den jord som fra gammelt av har vært deres egen» («Sagai Muittalægje», 1.3.1906).*³⁴ Saba ble valgt inn på Stortinget i 1906, men hadde ingen mulighet til å nå frem med forslag om en annen politikk når det gjaldt jordsalgsbestemmelsene for Finnmark (Eriksen 1975).

I 1914 vakte det reaksjoner i nedre del av Tanadalen at Landbruksdepartementet ville ha en strengere fortolking av språkbestemmelsene (Sandvik 1993: 372 f). Man fikk da en felles mobilisering mot dette fra samisk og kvensk hold. Et folkemøte i Máskejohka/Masjok, gikk meget sterkt imot at *lapper og finner* skulle måtte bruke norsk til daglig i sine hjem for å få kjøpe jord av den norske stat. Alle norske statsborgere måtte ha denne muligheta.³⁵ Folkemøtet fikk full støtte for dette i herredsstyret, som gikk inn for fjerning av språkbestemmelsen i jordsalgsreglementet.

Herredsstyret vedtok en enstemmig uttalelse, hvor man på det mest bestemte protesterte mot Landbruksdepartementets innskjerpelse «om at jord kun kan opmaales til de som anvender det norske sprog i daglig tale». Derimot anbefalte man at betingelsen i reglementet «om at maatte bruge det norske sprog i daglig tale», måtte fjernes helt som vilkår for å få utmålt statsgrunn til kjøp eller forpaktning.³⁶

Regnor Jernsletten er inne på at det ikke bare var språkbestemmelsen i 1902-lova som kunne virke negativt inn på muligheta for at samer kunne få kjøpe jord. I den forbindelse viser han til konkrete eksempler som kan tyde på at også andre kriterier ble lagt til grunn, nemlig at man ønska å hindre samenes gamle tilpasning – flytting mellom flere bosteder. Han skriver:

Kvenene synes å ha blitt rammet om de manglet norsk statsborgerskap. Samene ble indirekte rammet ved at deres økonomiske tilpasning ble motarbeidd ved jordsalgsordninga.³⁷

7.1 Kolonisering av Luovttejokleahki/Luftjokdalen – sterk lokal motstand.

En del av den offisielle fornorskingspolitikken i Finnmark var å gjennomføre koloniseringstiltak i distrikter med sterkt innslag av samer og kvener.³⁸ I en slik forbindelse ble

³³ Sitatene fra stortingsdebatten er henta fra NOU 1984: 18, s. 409.

³⁴ Oversettelse fra samisk til norsk v/undertegnede.

³⁵ Av underskriftene ser det ut til at møtedeltakerne i det vesentlige var samer og kvener. Jf. RA. DSS. Pk. Forståelsen av jordsalgsloven av 1902

³⁶ Samme sted som forrige.

³⁷ Jernsletten 1982: 17.

³⁸ Jf. Eriksen/Niemi 1981. bl.a. 70ff, 77-81, 228 ff.

det tilrettelagt for bureisere flere steder, blant annet i Luftjokdalen³⁹ i Tana. Landbruksministeren og landbruksdirektøren var på reise i Finnmark i 1923 for å «se på koloniseringsmulighetene for jordbrukere», og to år seinere ble det på sentralt hold vedtatt at Luftjokdalen skulle bli et bureisningsfelt.⁴⁰ I 1925 ble det utlyst statsparseller til bureisere og veibygginga oppover dalen tok til i 1926. Disse parsellene tiltrakk seg folk fra Troms, Sunnmøre og Namdalen, samt noen fra nærområdet.⁴¹ Det er trolig slike parseller Nils A. Ytreberg omtaler i sin bok om jordbruksetatens historie i Finnmark, nemlig at det i 1927 ble kartlagt et felt på 1200 dekar i dalen, og planlagt utparsellering av 6 bruk på mellom 160 og 230 dekar.⁴²

De som ønska å starte som bureisere i dalen måtte fylle ut et detaljert søknadsskjema om seg selv og sin livssituasjon. Opplysningene fra søkeren ble deretter oversendt lensmannen i vedkommendes kommune og lensmannsdistrikt, med detaljerte spørsmål om søkeren og hans ektefelle. I det niende og konkluderende spørsmålet ble det spurt om lensmannen kjente til forhold som talte for eller imot at «søkeren antas som bureisningsmann i et område hvor det gjelder å skape en god norsk befolkning».⁴³ Det er derfor liten tvil om at et sentralt siktemål med dette prosjektet var å bidra til å øke det etnisk norske befolkningselementet i denne delen av Tanadalen.

Tormod Holti skriver at flere av de som fikk slå seg ned som kolonister var lokale personer med finske etternavn.⁴⁴ Etter min oppfatning tyder dette på at man her hadde en liknende praksis som i det store statlige koloniseringsprosjektet som foregikk i Pasvikdalen omtrent samtidig.⁴⁵

Det regionale/lokale utvalget som skulle sette planene ut i livet for den nevnte dalen var i 1932 innforstått med at bureisninga hadde til hensikt «å skape en sterk norsk bosetning i grensestrøket». Men - man kunne ikke avvise finskfødte oppsittere, født i distriktet, når disse i det alt vesentlige fylte vilkårene for å være bureisningsmenn. I distrikter hvor finlenderne fra gammelt av var i flertall, ønska man «å anbringe folk med mulige finske sympatier spredt inn iblandt norske oppsittere.»⁴⁶

Landbruksdepartementet var enig i at sønner av finskfødt oppsittere vanskelig kunne avvises, forutsatt at foreldrene var norske statsborgere og sønnene «kan tale norsk og bruker norsk i dagligtale. En annen forutsetning var selvsagt at de ellers fylte kravene for å være

³⁹ Det norske stedsnavnet Luftjok er en avledning av det samiske Luovttejohka. Førsteleddet *luovtte* er genitiv av *luokti* – innretning av stolper med tak over, for lagring av vinterutsyr, o.l. *Johka* betyr elv. Det vil si at Luovttejohka betyr en elvedal hvor reindriftssamene lagra vinterutstyret. Solbakk: 141 ff. Under publisering.

⁴⁰ Holti u.å.: 16.

⁴¹ Bønå 2008: 193 f. Om bureisere fra nærområdet – se også Holti u.å.: 16 f.

⁴² Ytreberg 1959: 163. Planlegginga i felten ble utført av en vandre lærer i jordbruksfag, Dørum, i samarbeid med rektor Bjerkeng på Finnmark landbruksskole i Tana.

⁴³ Skjemaet er gjengitt hos Holti u.å.:17.

⁴⁴ Holti u.å.

⁴⁵ Søknadsskjemaet som skulle fylles ut for Pasvik var ganske identisk med det som ble brukt for Luftjokdalens vedkommende. Jf. Wikan 1980: 154.

⁴⁶ Wikan 1980: 150 f.

bureisningsmenn – «men disse krav må iallfall ikke være mindre overfor finnene enn overfor nordmenn».⁴⁷

Før koloniseringa tok til var det 14 statsforpaktninger/utmarksslåtter i Luftjokdalen – utmålt i perioden mellom 1882 og 1912. Der hadde man også både folke- og hestegammer.⁴⁸ Forpaktningene tilhørte folk i Seidaområdet, noen kilometer lengre sør, og koloniseringsplanene møtte sterk motstand fra disse oppsitterne (samer og kvener). I et brev til Landbruksdepartementet, 21.4. 1930, kom de 14 småbrukerne som hadde forpaktning på slåttene, med sterke innsigelser til planene. De ønska å beholde disse til forpaktning *likedan som hidtil*. De var kjent med at disse nå «skulle utparseleres til Kolonister i Luftjokdalen, hvilket vi på det innstendigste må protestere imot».⁴⁹

Brevskriverne forklarte videre at samtlige av dem bodde ved Tanaelva i Seida. Der var det tørr sandjord «som ikke er lønnsom å dyrke og avkaster lite høi især i tørre somre». Derfor hadde de vært «nødsagen å oparbeide de utmarksslåttene i Luftjokdalen, hvorfra vi nu tar hovedsakelig vort fôr til besetningen». Man måtte også bo nært elva av hensyn til laksefisket. Dette henger sammen med at hvis brevskriverne hadde bosatt seg på forpaktningene ville de tapt retten til å fiske laks i Deatnu/Tanaelven.⁵⁰

Fremtidsutsiktene var ikke lyse: «Skulde de utmarksslåttene bli tatt fra oss er vi nødsagen å slutte med vort gårdsbruk og slagte ned vore besetninger». Brevskriverne meinte at fedrelandet også hadde forpliktelser overfor dem:

«Vi er mange som har stor familie og vi går ut ifra at vore sønner også har krav på jord av sitt fedreland, og da mener vi at disse forpaktninger kommer vel med og behøves ikke å overlates fremmede kolonister».⁵¹

Dette tyder også i kvalifisert grad på at de lokale oppsitterne som ville kunne bli direkte berørt av koloniseringsprosjektet har hatt en forståelse av at det ikke var dem staten ønska å tilgodese med gunstige ordninger for at de skulle kunne skaffe seg større jordeiendommer. Oppfatninga lokalt var at det forholdt seg stikk motsatt.

Dette tilfellet er mindre omtalt i litteratur rundt jordbrukskoloniseringa som en del av fornorskingsbestrebelsene, men Knut Einar Eriksen og Einar Niemi skriver at sist på 1930-tallet ble det fra sentralt hold bevilga midler til flere «bureisingsveier og øvrige bureisingsarbeider» i Finnmark. To av lokalitetene var «Luftjokdalen og Golbojokdalen» i Tana.⁵²

Nils A. Ytreberg omtaler de to nevnte tanadalene som ordinære bureisningsprosjekter. Bl.a. var det gjennomført et stort kanaliseringsarbeid i Luftjokdalen i 1935, og at det frem til og med

⁴⁷ Wikan 1980: 151.

⁴⁸ Holti u.å.: 7 f.

⁴⁹ Brevet er gjengitt i faksimile hos Holti u.å., s. 49 f.

⁵⁰ Dette har sammenheng med den kongelige resolusjon av 1.4. 1911, hvor det var bestemt bostedet ikke kunne ligge mer enn to km. fra Tanaelva for å kunne oppebære fiskerett med garn. Se pkt. 9.1.

⁵¹ I Riksarkivet. DSS. Pk.10.12/47, 49,50. «Diverse. Bureisning i Luftjokdalføret i Tana og Nesseby», finnes mer kildemateriale om dette koloniseringsprosjektet.

⁵² Eriksen/Niemi 1981: 284.

1939 var bevilga en god del midler til grunnlagsarbeid i «Golbojokdalen»⁵³, et annet dalføre ikke langt fra Luftjokdalen.⁵⁴

7.2 Vurdering – språkkravet.

Den bakenforliggende årsaken til at beboerne i Seida ikke hadde fått kjøpe de forpakta utmarksslåttene var trolig språkkravet i jordsalgsbestemmelsene fra 1902 hvor det var satt et krav om full beherskelse av norsk for å kunne få kjøpe jord. Seidaværingenes manglende mulighet til å erverve eiendomsrett til utmarksslåttene er én indikasjon på at språkbestemmelsene i 1902-lova ble praktisert. Omtrent fra samme tid, 1928, har man en tilsvarende opplysning i en uttalelse fra Tana landbrukslag som presenterte problemet på følgende måte:

«Det faller uhyre lettere for fanden aa presse sig gjennom naaløiet enn for oss samer aa opnaa jordutmaaling i vaart eget fedreland – Finnmark» (Jernsletten 1986: 190).

I forhold til spørsmålet om assimilering, finner man at fornorskingspolitikken omsatt i næringspolitikk, ramma finner/kvener i én del av Tanadalen Seida. De mista sine avtalefesta forpaktninger på utslåtter, på grunn av myndighetenes ønske om å styrke det norske befolkningselementet i distriktet.⁵⁵

Det er vanskelig å se det annerledes enn at dette koloniseringsprosjektet var et aktivt fornorskingsiltak, ved siden av den fornorsking som skjedde i bl.a. skoleverket og samfunnet for øvrig.

8 Utmarksressursene – opprinnelig tradisjonelle og stabile bygdebruksområder, men ingen juridisk beskyttelse

Livberginga i Tanadalen har fra gammelt av vært basert på at folk har utnytta alle tilgjengelige naturgoder. Sanking, jakt, fiske og reindrift var det folk levde av før jordbruket i større grad også begynte å bidra til mattilgangen – delvis fra første halvdel av 1700- og ytterligere utover på 1800-tallet. Det sistnevnte århundret utgjør også hovedperioden for dannelser av grender og bygder i dalføret slik vi kjenner dem i dag. Når det gjelder utnyttelse av naturgodene utenom småbruket, førte denne utviklinga til at de fleste av bygdene etablerte egne bygdebruksområder hvor man utnytta alle de tilgjengelige naturgoder.

Store avstander og dårlige kommunikasjoner til langt ut på 1960-tallet, bidro i praksis til at også befolkninga i øvre del av nåværende Tana kommune hadde kontroll over ressursene i sitt

⁵³ Ytreberg 1959: 164 f.

⁵⁴ Thormod Holti har i sin bok «Luftjokdalen. Der bureisere slo seg ned», en grundig oversikt over hvem som etablerte seg som bureisere i dalen etter 1925, og hvilken bakgrunn de hadde.

⁵⁵ La meg presisere at dette er historie og ikke på noen måte må hefte negativt ved etterkommerne av de som kom til området som bureisere.

nærområde. Praktisk talt hadde de en enebesittelse til området. Etter ca. 1970 har dette forandra seg radikalt på grunn av bedre kommunikasjoner og økt velstand og fritid (Solbakk 2001: 119). Alle bygdene med sine familier hadde egne utmarksområder – *sohkaeana*, som de hadde eneherredømme over helt til etterkrigstida (Solbakk 2001: 111).⁵⁶

Ervervslivet i gamle Polmak kommune i relativt tidlig etterkrigstid, også med vekt på utnyttelse av naturgodene utenom gården, er beskrevet i Harald Eidheims studie «Erverv og kulturkontakt i Polmak» (1958) og i Siri Lavik Dikkanens bok *Sirma – «Residence and work organization in a lappish speaking community»* (1965).

Bygdens sedvanemessige bruk av bestemte områder hadde imidlertid ingen beskyttelse i statens lovverk. Dette kommer klart frem i Lina Gaskis studie av høstings- og forvaltningskulturen i en samisk bygd i Tanadalen som hun kaller *Jalkkas*. Ved folketellinga i år 1900 besto befolkninga av 97.4 prosent sameer, og i 1970 var det 88.9 prosent som hadde samisk som første språk (Gaski 1993 a: 4 f.).⁵⁷

Undersøkelsen dekker tida fra bygdefolk selv hadde full kontroll med høsting av naturgodene i nærområdet til dette endra seg bortimot fullstendig i sein etterkrigstid. Den samiskkulturelle dimensjonen i forhold til bruk av naturgodene kommer også klart frem i undersøkelsen. Holdninga blant bygdefolk var at naturen skulle forvaltes og høstes på en slik måte at det skulle gi grunnlag for ny bruk.

Bygdefolket har gjennom uminnelige generasjoner utviklet en sunn måte å bruke og fordele bruken av sine nærområder på. Det første og største bud i denne kulturen er at ressursområdene skal brukes, men ikke forbrukes. Våre forfedre har lært oss at man ikke skulle overbelaste naturen, men høste så mye av naturens gaver at ressursene stadig fikk fornye seg. Denne økologiske balanse er kanskje den mest betydningsfulle del av den samiske kulturarv fra våre forfedre. (Gaski 1993 a: 1)

Slik hadde det alltid vært. Fra tidenes morgen hadde folk i Tanadalen levd av å høste av naturen. De var uten konkurrenter fra utenforstående og kunne planlegge ressursuttaket til de mest optimale tidspunktene. Bl.a. var det ingen som dreiv rypejakt med hund. Etter krigen var det noen som begynte å jakte med gevær. Den jakta starta i oktober da rypa var blitt kvit slik at det var mulig å oppdage den, og rypekyllingene var blitt litt større (Gaski 1993 a: 46). Jf. en av informantene: *Jeg bruker å gå på jakt etter 10.oktober, da er rypa blitt kvit. Ikke nå: kyllingene er små, man må ha hund. Det er jo bitte små kyllinger, har man skutt mora kan man jo bare plukke* (Gaski 1993 a: 66).

Fiskevannene var også fordelt mellom de enkelte familiene, og dette ble respektert. Man kunne ikke fiske i et vann noen *eide*, bare ta steikfisk der, men ikke fiske. Det var som *tjuveri* (Gaski 1993 a: 56). Når tilstrømninga av konkurrenter tok til, var det blitt forgjeves å forvalte et vann fornuftig (Gaski 1993 a: 84 f.).

⁵⁶ *Sohkaeana* – slektsjord.

⁵⁷ Dette er åpenbart bygda *Sirbmá*.

I en annen undersøkelse fra Sirma sies følgende om den tradisjonelle lokale forvaltninga:

«Hjortronmarkerna ingår i byns/släktsgruppernas totala inhöstingsområde. Det berättas från Sirma, t.eks. att Njuorgganvuopmi och Baljosvuopmi har varit i bruk hela året. Där sker bärpluckning, fiske, slåtter, ripjakt, vedhugging m.m. Aktiviteterna växlar efter olika årstider. De olika bygdernas inhöstingsområden kan delvis överlappa varandra. Man plockar dock inte gärna hjortron för försäljning på myrar, som uppfattas tillhöra andra» (Helander 2001 a: 437).⁵⁸

Det var ingen konkurranse utenfra. Man hadde således en situasjon der det ikke var nødvendig å ekskludere utenforstående. Innad i lokalsamfunnet var det heller ingen konkurranse om ressursene. Årsaken var en kombinasjon av at det var rikelig med ressurser, og at det etter hvert danna seg mønstre for fordeling av disse ressursene. Det fantes uformelle normer og regler innad i bygda som sa noe om hva som var bygdas område. Dette resulterte igjen i bestemte handlingsmønstre. Fortsatt rundt 1990 var det en oppfatning av at bygdas nærområder og ressursene der, på en måte tilhørte lokalsamfunnet som en kollektiv enhet.⁵⁹

Fram til midt på 1960-tallet var det ikke noen vesentlig konkurranse om ressursene. Bygda fikk da veiforbindelse og ganske raskt kom det også andre kommunikasjonsmidler. Snøscootere og terrengbiler ble «allemannseie» og bygdefolket fikk konkurrenter i sine nærområder. Økt fritid gjorde at flere benytta naturen til rekreasjon og avkobling, og en ekspanderende turistnæring så seg stadig om etter nye uberørte områder (Gaski 1993 a: 75), og der var det helt fritt frem. Bygdefolk hadde ingen beskyttelse eller noe fortrinn til de naturgodene de hadde brukt i et utall generasjoner. Finnmarksnaturen var et område som var til fri bruk for alle som ønska å bruke den, og det statlige regelverket sikra minst mulig begrensninger av andres bruk.

Finnmark Opplevelser: Reklamebrosjyre for friluftsliv i Finnmark.

«Det er i Finnmark du kan gjøre det helt store varpet, enten du er fisker eller jeger. Naturopplevelser under polarhimmelen er fylkets varemerke, og for mange har drømmen blitt virkelig nettopp i Finnmark! Og har du bare det riktige utstyret med deg er hverken værforhold eller klima til hinder for en god fangst uansett årstid. De grenseløse mulighetene til jakt, fisk og friluftsopplevelser er lettere tilgjengelige enn du tror.... Finnmarksvidda utgjør det største sammenhengende villmarksområdet i Europa.... Også regelverket og begrensningene er laget for at flest mulig skal få et rikt utbytte av en friluftsfierie i Finnmark!» (Etter Gaski 1993 a: 74).

Lokalbefolkninga fikk en slik konkurranse fra tilreisende at de rett og slett ble fortrent:

«När folk från andra orter börjar strömma till samernas traditionella områden, något som började ta fart på 1970-talet, blev lokalbefolkningen tvungen att ta sig till områden längre och längre bort» (Helander 2001 a: 438).

⁵⁸ Hjortron er multer.

⁵⁹ Gaski 1993 a: pkt. 3.7.

Til å begynne med aksepterte man disse endringene. Det var slik en kvinne beskriver det: «Før skulle man liksom godta alt utenfra». Enkelte av de eldre i bygda uttrykte det slik: «Myndighetene er jo lærde folk, de vet vel best. Det er jo bestandig slik det har vært, at det kommer folk sørfra og bestemmer» (Gaski 1993 a: 88)

8.1 Situasjonen etter Finnmarkslova i 2005

Finnmarkseiendommen (FeFo) ble oppretta i 2005. FeFo har et særlig ansvar for å legge til rette for fortsatt samisk utmarksutøvelse, ut fra at samiske hensyn i så stor grad var lagt til grunn for opprettelsen av dette organet. Formålsparagrafen i Finnmarkslova peker også i kvalifisert grad i en slik retning, hvor utmarksbruk – meahcásteapmi - også er spesielt nevnt:

«Lovens formål er å legge til rette for at grunn og naturressurser i Finnmark fylke forvaltes på en balansert og økologisk bærekraftig måte til beste for innbyggerne i fylket og særlig som grunnlag for samisk kultur, reindrift, utmarksbruk, næringsutøvelse og samfunnsliv».

Når det gjaldt konkurranse om innlandsfiskeressursene skjedde det likevel et tilbakeskritt da FeFo overtok forvaltninga fra Statskog. Fra slutten av 1960-tallet var nemlig utlendingers adgang til innlandsfiske blitt regulert gjennom at de i prinsippet bare kunne drive slikt fiske innenfor en sone på 5 km fra riksvei. I 2007 vedtok imidlertid FeFo å fjerne denne bestemmelsen.⁶⁰

Dette førte til et sterkt økende omfang av tilreisende fiskere til de mest attraktive røye- og ørretvatna overalt i Finnmark. Dette innebar faktisk en ytterligere utfordring i forhold til småbygdenes tradisjonelle høstingskultur. Etter hvert er det likevel blitt stramma noe inn på frisleppet av utlendinger i Finnmarksnaturen.⁶¹

I Finnmarkslova er det videre slått fast at eventuelle gamle rettigheter på Finnmarkseiendommens grunn skal undersøkes og avklares av den s.k. Finnmarkskommisjonen, hvis det blir reist krav om det.⁶² I den grad det ikke blir stilt krav om bygdebruksrettigheter, eller at krav ikke blir etterkommet, vil forvaltninga av bygdenes utmarksområder i prinsippet ikke ha endra seg mye fra tida før FeFo ble oppretta.

⁶⁰ Hovedbegrunnelsen var at den var i strid med EØS-avtalens bestemmelser om ikke-diskriminering av borgerne i EØS-området, og lovas paragraf 25 hvor det heter at «enhver», på Finnmarkseiendommens grunn har «adgang til jakt og fangst av småvilt og fiske i vassdrag med stang og håndsnøre samt plukking av multer til egen husholdning».

⁶¹ Vedtatt på FeFo-styremøte, 28. november 2018. Sak 70/2018: Innlandsfiske: Vurdering -gjeninnføring av 5-kilometersonen. På FeFos åpne hjemmesider finner man regler og annet under «Innlandsfiske».

⁶² Denne kommisjonen er i fullt arbeid, men er ikke ferdig med felt 7, Tana. For Karasjok kommunes vedkommende har kommisjonen konkludert med at befolkninga er eier av grunn og ressurser innenfor kommunens grenser. Jf. Finnmarkskommisjonen 2019. Spørsmålet er i januar 2023 behandla i Utmarksdomstolen for Finnmark.

8.2 Vurdering – utmarksbruk.

Det er liten tvil om at det tidligere statlige regelverket for bruk av utmarksgodene i Finnmark, svekka småbygdene sedvanemessige bruk av disse. Dette regelverket tok ingen hensyn til at bygdene kunne ha opparbeidde rettigheter til sine gamle bruksområder.

Elina Helander skriver at bygdene ressursbruksområder er kulturlandskap hvor man har fiskevann, stier og ferdselsveier, gammer, hytter og hellige plasser. De er viktige i tradisjonsoverføringssammenheng: *Tradisjonellt sker på dessa platser en kulturell överföring av kunnskaper och erfarenheter från en generation till en annan* (Helander 2001 b: 473). Hun skriver også at *tidigare generationers handlande och normuppfatningar har bildat mall för nuvarande generationers handlingar och uppfatningar* (Helander 2001 b: 488).

Lina Gaski skriver at en oppvekst hvor man blir knytta til hendelser og steder, og blir kjent med det tidligere generasjoner har opplevd, gjør at det blir knytta bånd mellom mennesker i tid og rom. Gjennom dette får man en både historisk og nåtidig forankring til bygdas nærområde og de muligheter som finnes der, noe som er en av grunnene til at folk velger å bo i småsamfunn (Gaski 1993 b).

Den utviklinga man etter hvert fikk i etterkrigstida – gjennom alles kamp mot alle – om bygdene tradisjonelle naturgoder, bidro neppe til å øke ungdommens bolyst i de samiske småsamfunnene i Tanadalen. Utflyttinga har iallfall vært betydelig.⁶³ Det er også klart at dette har medført en språklig svekkelse fordi naturbruk og termer i forhold til denne bruken er så nøye innvevd i hverandre.

Dette gjelder nok ikke bare samiske småbygder i Tanadalen, men problematikken vil være ganske lik iallfall over hele Finnmark.

9 Laksen – et hovedgrunnlag for bosetting og samisk kultur langs Tanavassdraget

Laksen har i tusener av år vært en sentral livsbetingelse for folk langs vassdraget, og den samiske kulturen har vært uløselig knytta sammen med laksen. Laksefisket har vært bestemmende for bosetningsmønstrer, for sosiale og kulturelle forhold, og er en integrert del av både den samiske og elvedalskulturen for øvrig. Laksens plass i kulturen illustreres også gjennom, sagn, stedsnavn, skikker, joik, m.v. Til sammen finnes det bortimot 1000 lakserelaterte ord i samisk språk i Tanadalen (Solbakk 2016: 17). En bredt anlagt intervjuundersøkelse i 2004 viste at de mannlige informantene vektla «særlig laksefisket som et viktig aspekt som bidrar til trivsel og livskvalitet i Tana» (Munkejord u.å.: 17).

I forhold til tidsdybda i befolkningas egen flere tusenårige bruk og forvaltning av lakseressursen i vassdraget, er statenes reelle inngripen av til dels ny dato.⁶⁴ Avklaring av statenes

⁶³ Det er nok også en del av den allmenne flyttetrenden i etterkrigstida – fra periferi mot sentrum.

⁶⁴ Svenskekongens fremstøt på begynnelsen av 1600-tallet førte ikke frem. Kongen i København bortforpaktet handelsretten på 16- og deler av 1700-tallet, men det fikk ingen betydning for retten til å drive laksefisket. Den tilhørte samene/elveallmuene

influenksområder og grensefastsettinger, 1613, 1751, 1809, fikk heller ikke umiddelbar innvirkning på samenes laksefiske. Elveallmuen fortsatte å forvalte laksefisket selv, og å drive fiske i fellesskap der det var mest høvelig. Det samme gjaldt kobbe-/selfangsten på de 4-5 nederste milene av elveløpet (Pedersen 2017: 125 ff).

I 1872/73 kom de første likelydende fiskereglene for vassdraget, utferdiga i henholdsvis Helsingfors og Stockholm. Der ble flere av de tradisjonelle fiskemetodene forbudt – lystring, overstenging og goldin⁶⁵. Stort sett kunne laksefisket likevel fortsettes som tidligere. Det samme gjaldt fisket etter andre arter – gjedde, lake, harr, m.v. Dette fisket var også en del av livberginga, samtidig som det holdt nede bestandene av disse artene som var kjente som sterke predatorer på laksunger.

9.1 Rettsutviklinga innen laksefisket.

Laksefisket i Tanavassdraget har vært en meget sterkt beskytta rett for lokalbefolkninga gjennom flere hundre år, og er i dag den samiske næringsaktivitet utenom reindrifta som vel må sies å ha den sterkeste formelle rettsbeskyttelsen.⁶⁶ Jf. følgende oversikt:

1751- Lappekodisillen: som skulle sikre rettighetene for de grensekryssende samene, i første rekke reindrift, men ble også anvendt angående rettsforhold i laksefisket.

1775 - jordinddelingsresolusjonens paragraf 6: Ved de «store elver» i Finnmark - som Tanaelva tilhørte – ble det slått fast at fiskeretten etter paragraf 6 tilhørte elveallmuen i fellesskap.⁶⁷

Tanalova 1888: Dette var en ny lov som kopla jordeiendom og fiskerett med garn. Lova skulle hindre at de gamle rettighetshaverne skulle bli vilkårlig fortrent av tilflyttere (Pedersen 1986).⁶⁸

Den kongelige resolusjon av 1.4.1911: Med utgangspunkt i 1888-lova ble det nå i praksis innført bo- og driveplikt. For å ha fiskerett m/garn måtte man bo på eiendommen. Denne skulle heller ikke ligge mer enn 2 km fra elvebredden, og år om annet måtte det dyrkes minst ett kufør, 2000 kg høy på den.⁶⁹

Finnmarkslova 2005.⁷⁰ I § 28 ble det slått fast at i Tana- og Neidenvassdragene har lokalbefolkninga særlige rettigheter til fiske på grunnlag av lov, alders tids bruk og lokal sedvane. Paragrafen la opp til en forskriftsfesting av en lokal rettighetsbasert forvaltning. Dette

⁶⁵En effektiv fiskemetode som besto av et tverrstengsel, et langt drivgarn og delvis også av en dragnet.

⁶⁶ Se nedenfor “En ny og revidert tanalov”.

⁶⁷ Denne bestemmelsen er fortsatt gjeldende norsk lov.

⁶⁸ Lov om retten til Fiskeri i Tanavassdraget i Finmarkens Amt. 23. juni Nr. 1 1888.

⁶⁹ «Om Maaten og Betingelsene for Fiskerettens Udøvelse i Tanavassdraget i Finmarkens Amt». En summarisk gjennomgang av sentrale forarbeider viser at myndighetene og den lokale befolkninga nederst ved vassdraget ønska regler som begrensa adgangen til å etablere seg som laksefiskere.

⁷⁰ Lov av 17. juni 2005 nr. 85 om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke.

ble fulgt opp gjennom en forskrift i 2011 som la grunnlaget for etableringa av Tanavassdragets fiskeforvaltning (TF).⁷¹

En ny og revidert tanalov ble vedtatt i 2014.⁷² Denne lova slår fast de særskilte rettigheter lokalbefolkningen har til fiske i Tanavassdraget på grunnlag av lov, alders tids bruk og lokal sedvane, og den skal anvendes i samsvar med folkerettens regler om urfolk og minoriteter. Kravet om dyrking av et visst kvantum før for å kunne fiske laks også med garn, står fast i lova. Den øvrige befolkninga i Tanadalen sikres likeledes formell rett til å fiske etter laks med stang eller håndsnøre. Tana er med dette det eneste vassdraget i landet hvor en slik gammel bruk er slått fast i et lovvedtak.

9.2 Fornorskingstidas syn på befolkninga i Tanadalen

I fornorskingstida ble samer generelt fremstilt i mindre positive vendinger. Det gjaldt også i forhold til forvaltning av laksebestanden. Lokalbefolkninga hadde ingen forstand på slike ting, og hadde selv rasert laksestammen, het det.

Ett slikt tilfelle finner man på slutten av 1860-tallet hvor amtmannen meinte at befolkninga i Tanadalen sto på et kulturtrinn som var «lidet gunstig for Fiskeriets Forbedring som for Kulturarbeide i almindelighe».⁷³ Chr. A. Wulfsberg som mot slutten av 1860-tallet ga ut en bok om Finnmark med støtte fra det offentlige, anførte at de aller fleste fiskerne i vassdraget var samer som hadde «mindre let for at fatte og erkjende at der kan være Nytte i at legge Baand på sig i Efterstræbelsen av Fisket». Han la til at også denne næringskilden ville flyte rikeligere hvis Tanadalen gjennom innflytting fikk beboere som hadde nok «Forstand til at indse at Laxens Fredning i Gydetiden, var nødvendig».⁷⁴

Et 1900-talls eksempel på hvordan man på sentralt hold i Kristiania vurderte innbyggerne i Tanadalen, finner man i et brev fra fiskeriinspektøren til en engelsk sportsfisker som i 1912 hadde spurt om fiskemulighetene i Tana. Svaret var at roer måtte man skaffe seg lokalt, men andre typer tjenestefolk burde man ha med seg, da Distriktets Indvaanere neppe duer stort til at stelle i et civiliseret Hus.⁷⁵

Man kunne ha forventa at slike holdninger også ville ha kommet til uttrykk i hvordan fiskeregler og lovverk angående laksefisket ble utforma. Frem til andre verdenskrig finner man imidlertid få eller ingen konkrete spor av noe slikt. Tanalova av 1888 er som nevnt ett eksempel på at nedlatende norske holdninger til samer ikke fikk negativ innvirkning på sikring av lokalbefolkningas grunnleggende rett til laksefisket i vassdraget.

⁷¹ KLD 2011 – Forskrift om lokal forvaltning av fisk og fisket i Tanavassdraget, Finnmark (Tanaforskriften). Ikrafttredelse 04.02.2011.

⁷² Lov om fiskeretten i Tanavassdraget (Tanaloven) Lov – 2014 – 06 -20-51.

⁷³ Pedersen 1986: 108.

⁷⁴ Wulfsberg 1867: 93.

⁷⁵ Solbakk 2011: 102.

9.3 Nyere tilsidesettelse av lokale sedvaner og rettsoppfatninger.

Siden 1980-tallet har det generelt vært en positiv utvikling når det gjelder å legge forholdene til rette for ivaretagelse av samiske rettigheter, samisk kultur og språk. Paradoksalt nok er det nettopp i denne perioden de tradisjonelle laksefiskerne på norsk side av Tanavassdraget har opplevd tidligere ukjente forvaltningsinngrep fra statlig hold. Det er tre forhold som er særlig aktuelle.

9.3.1 Ubegrensa turistfiske – én million døgnkort og minst én million kilo laks

Det første forholdet gjelder at de sentrale lakseforvaltningsmyndighetene fra begynnelsen av 1970-tallet til 2015/16, i samarbeid med finske myndigheter, åpna for et i prinsippet ubegrensa turistfiske fra båt og land på grenseelvstrekninga. I denne perioden ble det enkelte år solgt henimot 40 000 døgnkort, og totalt om lag én million slike kort. I mange år var det heller ikke noen begrensning på antall stenger pr. båt. Turistfangsten var på minst én million kilo laks i perioden.⁷⁶

På grenseelvstrekninga var det så mange tilreisende turistfiskere i denne perioden – særlig fra finsk side – at lokalbefolkningas stangfiske ble bortimot fortrent, med de brudd i overføring av kulturell kunnskap dette medførte.⁷⁷ For dette turistfisket ble det i den nevnte perioden ikke satt inn noen antalls- eller andre begrensninger av betydning. Men – lokalbefolkningas tradisjonelle garnfiske i sjø og elv ble kraftig skåret ned i hele den perioden dette pågikk. Det vil si at man tok kvantum fra de gamle brukerne og overførte dette til utenforstående.

9.3.2 Tradisjonell kunnskap er ignorert som ett av kunnskapsgrunnlagene for forvaltninga

Det andre betenkelige forholdet er tilsidesettelsen av lokalbefolkningas tradisjonelle kunnskap om hvilke faktorer som påvirker laksebestanden. Blant annet gjelder det avvisninga av at predasjon har betydning. Det faktum at alle typer predatorer på laks og laksunger har økt svært kraftig, pga. at gamle forvaltningsmetoder er blitt forbudt, er helt ignorert.⁷⁸ Vassdraget har i mange tiår vært forvalta etter et vitenskapelig postulat om at det kun er fiske som påvirker bestanden i vassdraget negativt. Ut fra denne tesen om at bestandene i vassdraget (kun) er ramma av overfiske, har man gjentatte ganger skåret ned på fisket med tradisjonelle redskaper i sjø og elv.

Den felles finsk-norske biologiske overvåkingsgruppa for laksebestandene i Tana, slo i sin første rapport i 2012 fast at predasjon ikke er en trussel for laksestammene i Tana. I tillegg anbefalte man at forvaltninga ikke burde ta skritt som kunne bidra til å bringe tradisjonell kunnskap frem i lyset igjen. Begrunnelsen var at slik kunnskap har en meget begrensa verdi, og

⁷⁶ Mange erfarne fiskere lokalt mener at turistfangsten var mye høyere.

⁷⁷ Jf. bl.a. Joks 2015.

⁷⁸ En slik ignorering av tradisjonell kunnskap er heller ikke i overensstemmelse med Naturmangfoldlova.

en ny prosess i forhold til tradisjonell kunnskap ville kunne avspore, utsette og komplisere ting – «derail, delay and complicate things».⁷⁹

Predasjon ble sagt å være noe folk finner på når laksebestandene minker. Det blir da økt fokus på predatorer, og man får følelsesmessige beskyldninger – «emotional accusations» – om at et økende antall predatorer spiser all laksen – «predators are increasing in number and as a result eating all the salmon».⁸⁰

Det vil si at lokalbefolkningas kunnskap om at også predasjon kan ha noe å si for en negativ bestandsutvikling i vassdraget karakteriseres som utslag av sinnsstemninger, og ikke noe det er verdt å undersøke nærmere.

De sentrale lakseforvaltningsmyndighetene - Klima- og miljødepartementet – har opptrådt i tråd med de forannevnte synspunktene. Det kom blant annet til uttrykk i forbindelse med den nyeste avtalen med Finland om fisket i Tanavassdraget. I «Proposisjon 54 S (2016 – 2017) – Samtykke til inngåelse av avtale mellom Norge og Finland om fisket i Tanavassdraget av 30. september», slo man fast at «den svake bestandssituasjonen i vassdraget i det alt vesentlige skyldes overbeskatning, og ikke predasjon eller andre faktorer» (s. 20).

Siden midt på 1970-tallet er det kuttet i tradisjonelt garnfiske i elv og sjø i mange omganger.⁸¹ I forhold til sjølaksefisket inndro staten også 1100 sjølaksefiskeplasser på det som da var benevnt som statsgrunn i Finnmark. Begrunnelse: Hensynet til laksebestanden.

Til tross for alle kuttene i det tradisjonelle garnfisket i sjø og elv er laksebestandene i Tanavassdraget likevel så sterkt redusert at norske og finske sentralmyndigheter i fellesskap har bestemt at laksefisket i vassdraget skulle stenges helt ned i 2021 og 2022.⁸² Norske myndigheter har i tillegg, også i samarbeid med Finland, fulgt opp ved å forby alt sjølaksefiske i Tanafjorden og nærmeste kystregion på begge sider av nevnte fjord.⁸³ Overbeskatning er igjen oppgitt som årsak til disse forbudene.

Det er mange som spør seg om hvordan det kan være mulig at tradisjonell kunnskap nærmest ikke har noen plass som innen lakseforvaltninga, når det i naturmangfoldlovas paragraf 8 som handler om kunnskapsgrunnlaget, heter:

«Myndighetene skal videre legge vekt på kunnskap som er basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og samspill med naturen, herunder slik samisk bruk, og som kan bidra til bærekraftig bruk og vern av naturmangfoldet».

⁷⁹ Working group 2012: 29 ff.

⁸⁰ Samme sted, s.31.

⁸¹ I 1979 ble garnfisket i vassdraget kuttet med ett døgn, og kuttene i garnfisket i vassdraget i Tanaavtalen i 2017, var på rundt 80 prosent – regna ut fra kutt i fisketid, og tillatelse til å bruke kun ett redskap, mot tidligere tre. Jf. innlegg fra Rune Aslaksen, leder for Laksebreiere i Tanavassdraget SA, til høring i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité (KKK), 20. mai 2019, om laksefisket i Tanavassdraget. Notatet om dette som ble oversendt KKK, er datert 2.6.2019.

⁸² KLD: «Forskrift om endringer i forskrifter om fisket i Tanavassdraget Hjemmel: Fastsatt av Klima- og miljødepartementet 04. mai 2021».

⁸³ Miljødirektoratet, 12.05.21: «Endringer i forskrifter om fiske etter anadrome laksefisk i sjø og vassdrag».

Man opplever altså nå en dramatisk nedgang i laksebestandene i vassdraget. Dette skjer i en situasjon hvor den statlige forvaltninga over lang tid har basert seg på et biovitenskapelig forskningsregime som har kasta fullstendig vrak på lokalbefolkningas kunnskapsgrunnlag når det gjelder forhold som påvirker laksebestandene, og de aller fleste av lokalbefolkningas gamle tiltak for å holde predatorbestandene nede er blitt kriminalisert eller meget sterkt begrensa. Det gjelder de aller fleste kjente predatorane – fiskepisende fugler – bl.a. laks- og silender, rovdyr som kobbe og oter, og stedeegne fiskearter som gjedde, lake, harr, sjøørret, m.v. Bestemmelsen om Tanamunningen som naturreservat fra begynnelsen av 1990-tallet er bl.a. en sterkt begrensende faktor når det gjelder å holde flere av de nevnte predatorartene under kontroll.

Det vil si predasjonen på både laksunger og voksen laks har økt meget sterkt, men fortsatt er hovedpostulatet – i en situasjon hvor garnfisket etter laks i elv og sjø er systematisk redusert siden begynnelsen av 1970-tallet - at overfiske er årsak til nedgang i laksebestanden.

Det er mange som spør seg også om når lakseforvaltningsmyndighetene vil endre fokus, og at den tradisjonelle kunnskapen, i hht. norsk lov blir anerkjent som et likeverdig kunnskapsgrunnlag i forvaltninga av laksebestandene i Tanavassdraget. Behovet for en slik etterlevelse av gjeldende lovverk er nå helt akutt.

9.3.3 Finske hytteeiere selger fiskekort som gjelder på norsk side av grenselinja i Tanavassdraget

Det tredje forholdet man skal merke seg, griper direkte inn i rettstilstanden, og har sammenheng med den nyeste avtalen med Finland om fisket i vassdraget.⁸⁴ Denne avtalen ble vedtatt til stor motstand fra lokale, regionale og landsdekkende organer (Sametinget), og et stort mindretall på Stortinget. Ikke minst var det motstand mot at sørfinske hytteeiere med tomt på finsk side av Tanaelva skulle begunstiges ved fiske fra båt på norsk side av grenselinja. Dvs. der elvedalsbefolkninga i Tanadalen har en ubestridelig fiskerett - første gang formalisert av kongen i København i 1775.

Den nye ordninga fungerer på den måten at de finske hytteeierne får utstedt fiskekort til en symbolsk pris på finsk side som også gjelder norsk territorium på grensestrekninga.⁸⁵ Disse fiskekortene selger de så videre til den pris de selv fastsetter.⁸⁶ Verken flertallet eller mindretallet på Stortinget ser ut til å ha vært kjent med at dette var mulig da man behandla tanaavtalen i 2017, men regjeringa (KLD) motsatte seg ikke denne praksisen da den ble kjent. Imidlertid ble den belyst i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité i 2019, som i en enstemmig merknad bl.a. konstaterte «at man i Finland har gitt nye rettigheter til finske hytteeiere som gir dem økonomisk gevinst og involverer nye brukergrupper». Komiteen oppfordra statsråden til å ta initiativ overfor finske myndigheter for å ivareta norske interesser,

⁸⁴ Ratifisert i 2017.

⁸⁵ For båtfiskekortet erlegges 10 euro på finsk side.

⁸⁶ Dette skjer gjennom bruk av bestemmelser i overenskomsten med Finland om fisket i Tanavassdraget, og i de felles fiskereglene, samt finsk internrett.

og «sørge for at målene om redusert fiskepress og forvaltning av fiskebestandene på en økologisk, økonomisk og sosialt bærekraftig måte ikke blir fraveket».⁸⁷

Dette har imidlertid ikke så langt ført til noen endring av misforholdet.

9.4 Vurdering – laks.

Samisk kultur og laksefisket i Deatnu/Tanaelva har gjennom et meget langt tidsrom vært innvevd i hverandre. Selv i fornorskingstida ble det ikke gjennomført tiltak som svekka dette forholdet. Langtidsperspektivet har ett gjennomgående trekk. Det er at de lovgivende myndigheter – fra kongen i København i 1775 til Stortinget i 2014 – har reflektert rettstilstanden som har utvikla seg gjennom befolkningas bruk, og kodifisert den som norsk lov. Det vil si at lovverket mht. laksefisket ikke har hatt noe siktemål om å bidra til fornorsking eller assimilering, men å sikre laksefiskeretten for Tanadalens befolkning.

Statlige myndigheter innførte i andre halvdel av 1800-tallet, i samarbeid med Finland offentlige fiskeregler for vassdraget, men heller ikke disse kan knyttes til en målsetting om assimilering eller fornorsking av samer og kvener. Vi må atskillig nærmere vår egen tid for å finne elementer i den statlige lakseforvaltninga som kan sies å være direkte negative i forhold til den tradisjonelle elvedalskulturen.

Disse er kort omtalt foran, og gjelder ikke minst tillatelsen til et ubegrensa turistfiske fra begynnelsen av 1970-tallet til 2016 – et fiske som var av et slikt omfang at det hemma Tanadalbefolkningas eget laksefiske, samtidig som myndighetene kutta ned på det tradisjonelle garnfisket deres. Det andre forholdet gjelder at befolkningas nedarva viten om forvaltning av vassdraget er forneakta som én del av kunnskapsgrunlaget for forvaltninga. Det tredje punktet griper rett inn i befolkningas fiskerett, gjennom at finske hytteiere kan selge fiskekort som gjelder norsk side av vassdraget.

10 Primærnæringene reindrift og jordbruk

Jordbruk og reindrift har også lenge vært basisnæringer i Tanadalen, og de har levd i fordragelighet med hverandre.

Reindrift har vært viktig for mange i Tanadalen fra slutten av 1600-tallet til i dag. De flyttemønstrene som ble etablert for flere hundre år siden, er i prinsippet fortsatt de som eksisterer i dag. Reindriftssamene som i dag sokner til Tana, med vinterbeiter i det alt vesentlige innenfor kommunens grenser, er distrikt 9 – med sommerbeite på Čorggaš (Nordkynhalvøya), og distrikt 7 – Rákkonjárga som har sommerbeite på den vestlige delen av Varangerhalvøya.

⁸⁷ Innst. 419 S (2018–2019) Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om sak om avtale mellom Norge og Finland om fisket i Tanavassdraget, s. 11.

Det alvorligste anslaget mot reindrifta i Tanadalen skjedde i 1852 da de alle fleste reineierne i området med ett slag mista vinterbeitene sine på finsk side. Det må også sies at norske myndigheter i liten grad bidro til hindre dette.

Blant sine fastboende frender har reindriftssamene hatt høy status. Selv mindre reineiere som hadde reindrift som heltidsbeskjeftigelse ble regna som velstående. De store reineierne er trolig også de som har den lengste tradisjonen med å være arbeidsgivere i området, ved at de hadde både helårsansatte gjeter og sesongarbeidere (Johansen 1985: 46).

Det er heller ingen tvil om at reindrift er *den* tradisjonelle samiske næringa hvor det samiske språket står sterkest.

De finskspråklige innflytterne – finnene/kvenene som etablerte seg i nedre del av dalføret fra noe før midten av 1700-tallet og utover er etter alt å dømme de som brakte jordbrukstradisjonen til området. Deatnu/Tana har lenge vært en av de største jordbrukskommunene i Finnmark, og flertallet av de største gårdene ligger langs Tanaelva.

For utviklinga av jordbruket i Tana må etableringa av «Fagskolen for Finmarkens næringsliv», i Bonakas i 1918 fått stor betydning.⁸⁸ Skolen ble etablert i 1918 og begynte sitt første kurs sommeren 1919. Landbruksskolebestyrer Bjerkeng betegna forholdene de måtte arbeide under som ganske ekstraordinære. Han skriver nemlig at for bare ganske få år siden ble en mann som stelte med jorda si gjort til latter, og «han betragedes som en halvgal mand, som kunde finde paa at kaste bort sine penge til noget saa unyttig». Finnmark hadde uendelige vidder med dyrkingsjord og beiter. Mulighetene som lå i dette kunne imidlertid «Finmarkens urbefolkning endnu ikke se, den maa læres op til at se det, og dette skal denne skolen gjøre» (Bjerkeng 1919: 564)⁸⁹.

I samtida ble skolen også sett på som ett middel for å sikre grensedistriktene. Dette kommer blant annet frem i en artikkel i Finmarkens Amtstidende i 1922, skrevet etter et besøk på fagskolen. Der heter det at Finnmark som grensedistrikt var sterkt påvirket av de tilstøtende grensedistriktene. I den forbindelse kunne man frykte for at fremmed innflytelse en dag ville gjøre seg så sterkt gjeldende at landsdelen ville gli over i fremmed eie. Derfor var det viktig å skaffe den «blandede befolkning» god utdanning uten altfor store økonomiske utlegg for ungdommen som skulle bygge videre på landsdelens utvikling. Et like effektivt virkemiddel var også «at formaa» unge jordbrukere fra det «sydligere Norge» til å slå seg ned her.⁹⁰

Etter det undertegnede kjenner til foreligger det ikke forskning som har sett spesielt på hvilken betydning fagskolen fikk for det lokale jordbruket, eller om skolens mulige fornorskende effekt. I tillegg til fagskolen for jordbruk hadde man for øvrig i samme bygd som fagskolen for jordbruk (Bonjåkas/Bonakas), også amtsskolen for Øst-Finnmark mellom 1916 og 1936⁹¹.

⁸⁸ Denne ble seinere til Finnmark landbruksskole.

⁸⁹ Mer om Finnmark landbruksskole kan man lese hos Ryan 1968.

⁹⁰ Finmarkens Amtstidende 1922.

⁹¹ Jf, Lund 2013: 140

Thormod Holti og Dag Finn Simonsen skriver om denne konstellasjonen at “det er klart at dette påvirket miljøet i bygda”.⁹²

En faktor som hadde betydning for utviklinga av jordbruket i Tanadalen, var etableringa av Øst-Finnmark meieri i 1949. Ikke minst gjaldt dette jordbruket i Polmak, etter hvert som kommunen fikk veiforbindelse i løpet av 1950-årene (Johansen 1985: 83 f.)

Fra statlig hold har det vært gunstige støtteordninger for jordbruket, og fra 1950-tallet får man modernisering og utvikling mot større bruk.⁹³ Dette ser ikke ut til å ha hatt noen negativ innvirkning på samisk kultur og samisk språk. Der er også kvalifiserte observatører som mener at denne utviklinga hadde en positiv virkning på samisk selvfølelse.

Laila og Nils Jernsletten skriver i 1963 at jordbruket i øvre Polmak hadde tatt seg kraftig opp etter at veien kom, og at man nå hadde gode avsetningsmuligheter for melka som ble produsert. Der hadde det også vokst opp gårder som var store i nordnorsk målestokk. Denne økonomiske fremgangen hadde gitt samene selvtillit – «nå tør de fritt snakke samisk på gatene i Vadsø».⁹⁴

I dag er det ingen vanskeligheter med å definere også jordbruket i denne regionen som en samisk næring, i og med at næringa er et så vesentlig materielt grunnlag for samisk kultur.

11 Næringsliv og fornorsking

Sverre Johansen er en av få som har studert fornorskingsprosessen i Tanadalen, med vekt på andre faktorer enn skolesystemet. Han peker på tre forhold som avgjørende:

- Offentlig maktutøvelse og samfunnsstyring
- Den tekniske og økonomiske utviklinga
- Rangordninga i det etniske systemet (Johansen 1985: 90).

Disse tingene henger naturligvis sammen, men i vår forbindelse legges særlig vekt på den tekniske og økonomiske utviklinga. Johansen skriver at da finner og nordmenn slo seg ned i disse opprinnelig samiske områdene var naboskapet mellom dem basert på gjensidig nedlatenhet.⁹⁵ Samene måtte imidlertid renonsere på sin nedlatenhet fordi innvandrerne kom med nyttig teknologi og kunnskaper som var ukjente for samene. Blant annet ga jordbrukskulturen deres «et tryggere livsgrunnlag enn det samene hadde». Videre skriver han at gjennom den tekniske utviklinga var også de mest isolerte samiske områdene blitt innlemma i det norske økonomiske systemet – «slik at norsk velstand også er blitt oppnåelig for samene» (Johansen 1985: 88).

⁹² Holti/Simonsen 2019: 103.

⁹³ Det kunne vært ønskelig å tydeliggjøre utviklinga i jordbruket ved bruk av statistisk materiale, men det er ikke mulig innenfor rammene for dette arbeidet.

⁹⁴ Jernslettens 1963: 31.

⁹⁵ Jeg går ikke her inn på Johansens (interessante) sosiokulturelle forklaringer på rangordninga mellom folkegruppene, og hvordan kontakten mellom dem bidro til fornorsking.

Denne rangordninga av ervervslivet innebar at det som var nytt og bedre var kommet via nordmennene, og at den mest attraktive del av næringslivet var kommet via norsk etnisitet. I tillegg var både politisk makt og rettsvesenet tilknytt norsk etnisitet.

I sin studie av Tanasamfunnet fant Sverre Johansen at det var en innbyrdes sosial rangordning mellom de tre folkegruppene. Nordmennene sto øverst, finner/kvener var nummer to, og samene sto nederst. Han mener at samfunnsutviklinga slik den hadde vært frem til 1980-tallet hadde gitt den norske gruppa støtte for opprettholdelse av et slikt bilde i forhold til de to andre gruppene. Det samiske verdisynet var blitt svekka av denne utviklinga, og hadde svekka samenes nedlatenhet overfor de to andre gruppene. Han mener også at den finske gruppas situasjon i forhold til samfunnsutviklinga og i forhold til den norske gruppa hadde vært den samme som samenes. Men – de hadde klart å opprettholde sin nedlatenhet overfor samene. Dette forklares med at finnene hadde et bedre utgangspunkt, og nasjonalstaten Finland som grunnlag for sitt verdisyn (Johansen 1985: 89).

Johansen skrev dette i 1985, og siden da har det vært en kulturell revolusjon når det gjelder oppgradering av samisk språk og kultur. Denne utviklinga har vært svært markant også i Tana. Trolig ser man resultatene av dette allerede i en intervjuundersøkelse som ble gjort i 2004, om «Tanaværingers tanker om Tana som bosted og om Tanas omdømme». Den viste at det fortsatt kunne være litt motsetningsfylte relasjoner mellom innbyggere med samisk, finsk og norsk bakgrunn. Men - slike motsetninger var imidlertid på hell, og gjensidig mistro mellom gruppene gjaldt først og fremst den «godt voksne/eldre generasjonen». Ingen av de intervjuede ungdommene mente at det tre- eller flerkulturelle var noe problematisk (Munkejord u.å.: 25 f.).

12 Den «grenseløse» Tanadalen

Einar Niemi har gitt en meget instruktiv beskrivelse av grenseløsheta i Tanadalen, til tross for at det kom en grense der midt på 1700-tallet. Jeg slutter meg til den som en oppsummerende historisk sammenfatning - også av møtet mellom menneskene i dalføret.

Riksgrensen i Deatnu ble bestemt i grenseavtalen av 1751 mellom Norge og Sverige. Siden har grenselinjen vært den samme, med mindre justeringer. Det ble da bestemt at alt land vest og nord for Tanaelva skulle være norsk og likeledes alt land øst for elva opp til «gamle Polmak» der kirka ble bygget i 1850-åra. Men grensen var åpen, noe ikke minst det kjente tillegget til grenseavtalen slo fast, den såkalte «lappekodisillen». Reindrifta skulle fortsatt kunne være grenseoverskridende. Fortsatt skulle folk fra Finland (som var en del av Sverige til 1809) kunne delta i fiskeriene i fjorden og på kysten. Og innflyttere kunne fritt slå seg ned i Finnmark. Heller ikke i Deatnu ble statsgrensen noe stengsel mellom folkegrupper og riker. Dalen ble et møtested for reindriftssamer, elvesamer, sjøsamer og nordmenn. Her gikk slektslinjer på tvers av grensen. Og to- og trespråkighet var vanlig (Niemi 2011: 222).

Kilder og litteratur⁹⁶

- Adelaer, Henrich (1938) Henrich Adelaer i Finnmark 1690. I serien *Finnmark omkring 1700 NNS I, 4*. Utg.v/Ole Solberg. Oslo 1938.
- Aslaksen, Rune (2019) Skriftlig innlegg til høring i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomite, dat. 02.06.2019. Sak: Avtale mellom Norge og Finland om fisket i Tanavassdraget.
- Aikio, Samuli – Luobbal Sámmol Sámmol (2017) *Davvisámi báikenamat*.
- Aubert, Wilhelm (1978) Den samiske befolkning i Nord-Norge. Artikler 107. Oslo.
- Ballari, Kjell (1981) Befolknings sammensetning og skoleforhold i nedre Tana på slutten av 1800-tallet. I *Dædno – Teno – Tana* 1981.
- Barth, J. B. (1858) Om Skovforholdene i Finmarken. Departementet for det Indre. Christiania
- Bing, Lars Hess (1796) Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland. København 1796.
- Bjerkeng, L. (1919) Fagskolen for Finmarkens næringsliv – Birkelund i Tana. I Norsk Landmandsblad 1919.
- Bjerkeng, L. (1920) *Finmarkens jordbrug og fædrift i kort oversigt*. I Schøyen, Carl, red : *Nordlandet*. Kristiania 1920.
- Bønå, Lars Erik (2008) *Bosettinga i Luftjokdalen*. I Tanaårboka 2008.
- Bull, K. S. (2012) Jordsalgslovgivning – En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark (Utrykt).
- Bull & al. (2001) – Bull, Kirsti Strøm, Oskal, Nils, Sara, Mikkel Nils. *Reindriften i Finnmark. Rettshistorie. 1852 – 1960*. Oslo.
- Simonsen, Dag Finn/Holti, Thormod (2019) Sentrum ved flodmunningen – en bok om Langnes i Tana. Tana 2019.
- Departements-Tidende for 1864
- Departementstidende 1868.
- Diedut nr. 3 1998. Lappekodisillen. Den første nordiske samekonvensjon. Pedersen, Steinar, red. Kautokeino 1998.
- Eidheim, Harald/Nesheim, Asbjørn, red. (1963). *Sámi Eallin/Sameliv. Sámi sær´vi Jakkigir´ji/Sameliv*. Samisk selskaps Årbok 1961 -1963. Oslo.
- Eriksen, Knut Einar/Niemi, Einar (1981). Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940. Oslo.
- Eriksen, L. (1975) *Isak Saba, stortingsmannen*. Hovedoppgave i historie, Univ. i Oslo. Høsten 1975. (Utrykt).
- Fellman, J. (1906) Anteckningar under min vistelse i Lappmarken II, IV. Helsingfors.
- Finansdepartementet (1827) Beskrivelse over Statens Eiendomme, forfattet deels i Aaret 1825 og deels i 1826.
- Finansdepartementet (1847) Angaaende naadigst Proposition til Norges Storting om Udfærdigelse af en Lov om Ophævelse af § 38 i Lov af 20de August 1821 om det beneficerede og Statens Gods. Den Norske Regjerings underdanigste Indstilling af 13de Novbr. 1847, som ved Kongelig Resolution af 8de December næstefter er bifaldt.⁹⁷
- Finants- og Told-Departementet: Sth. Prp. No. 44,1876: Angaaende Bevilgning til Ordning av Jordforholdene i Tanens Sorenskriveri.

⁹⁶ Som det er vist til direkte, men også en del annen underlagslitteratur,

⁹⁷ Behandla i 1848.

- Finmarkens Amt. Underdanigst Beretning angaaende Finmarkens Amts økonomiske Tilstand m. V. i Femaaret 1861-1865.
- Finmarkens Amstidende, 1.2.1922. Verdens nordligste landbruksskole. Fagskolen for Finnmarks næringsliv i Tana.
- Finmarkskommisjonen (1826) Undersøkelse av *Midlerne til Finmarkens Opkomst*. Transkripsjon av kommisjonens protokoll og forslag – utført av Riksarkivet 2014.
- Finmarkskommisjonen (2019). Rapport felt 4. Bind 1. Karasjok.
- Friis, J.A. (1861 og 1888) *Etnographiske Kart*. Tilgjengelig: <http://www.dokpro.uio.no/omfriis.html>
- Gaski, Lina (1993 a). *Utnyttelse av utmarksressurser; endringer i samhandlingsmønstre og kulturell betydning*. Hovedfagsoppgave i Planlegging i lokalsamfunnsforskning. Universitetet i Tromsø, våren 1993.
- Gaski, Lina (1993 b). Rettigheter og ressurser i lokalsamfunnspektiv. I Mathisen/Thuen, red.1993.
- Gjerde, Arild. (1986) Samisk befolkning i Nord-Norge år 1900. Undersøkelse for Nordisk Samisk Institutt. Guovdageaidnu. Utrykt.
- Gjerde, Arild. (1984) Tanas befolkning år 1900. *I Deatnu – Teno – Tana*. Tana historie- og museumsblad.
- Gjerde, Arild/Mosli, Halvdan (1985) Samiske næringers plass i samfunnsplanlegginga. Diedut nr. 5. 1985. Sámi Instituhta. Guovdageaidnu.
- Gjerde, W. (1999) *Samer og nordmenn i Tanaafforden 1769-1875. Folketall – bosetning – samhandling*. Hovedoppgave i historie. Stensilserie B Nr. 56. Univ. i Tromsø.
- Hansen, L. I. (1998) J.A. Friis' etnografiske kart over Troms og Finnmark. *Ottar* 3 – 98,
- Hanssen, E. R. (1990) *Nordkapp – en fiskerikommune*. Nordkapp kommune.
- Helander, Elina (2001 a). *Samiska rättsuppfattningar i Tana*. I NOU 2001 :34.
- Helander, Elina (2001 b). *Rätt i Deanodat*. I NOU 2001 :34.
- Helland, A. (1905) *Finmarkens Amt I*. Kristiania
- Helland, A. (1906) *Finmarkens Amt II*. Kristiania
- Helland, Amund (1906) *Finmarkens Amt III*. Kristiania
- Hoem, A. (2007) Fra noaidiens verden til forskerens. Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715-2007. Oslo.
- Holti, Thormod. (2013) Luftjokdalen. Der bureisere slo seg ned. Tana. U.å.
- Holti, Thormod. (2014) Nils Erlandsen (1814 – 1889) og hans etterslekt i Tana. Tana
- Holti, Thormod. (2015) Norskholmen og slekta Hjelt. Tana.
- Indredepartementet (1854) *Gjenpart av Departementet for det Indres av den Norske Regjering under 31. Mai 1854 tiltraadte underdanigste Indstilling* (Hemmelig, utrykt). Versjonen som er brukt her ligger i Statsarkivet i Tromsø (SATØ). Finmarkens Amt (FA) Pakke (PK): Underhandlinger med Russland om Lappeforholdene, m.m. nr.671 a.
- Indredepartementet (1874) Oversikt over Indberetninger fra Skogfunksjonærer i det nordenfjeldske Norge, 1857-1873. Christiania.
- Jernsletten, Laila og Nils (1963) Hva er samisk kultur i dag? I Eidheim/Nesheim, red. 1963.
- Jernsletten, R. (1989) *Befolkningsutviklinga i Finnmark på 1800-tallet*. Rapport nr. 1 fra prosjektet Samisk Befolkningshistorie ca. 1750-1950. Stensilserie B. Historie/arkeologi.
- Jernsletten, Regnor/Mákká Regnor (1999) *Čearddalašvuohta ja giella 1800-logu dáža historjjálaš gálduin*. Tromssa universitehta. Trykt i Sámi Diedalaš Áigečála 1/1999.

- Jernsletten, Regnor (1982) *Jordsalgslovgivninga 1902 som fornorskingsredskap*. Seminarinnlegg. Hovedfag i historie. 14.5.1985. Univ. i historie. (Utrykt).⁹⁸
- Jernsletten, R. (1986) *Samebevegelsen i Norge. Idé og strategi 1900 – 1940*. Hovedoppgave i historie. Univ. i Tromsø. Våren 1986. Utrykt.
- Keilhau, Wilhelm (1931) *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*. Bind IX. Tidsrummet 1840 til omkring 1875. Oslo.
- Landbruksdirektøren (1901). *Forestilling til det Kongelige Landbruksdepartement angaaende Landbruget og Eiendomsforholdene i Finnmarken*. Kristiania.
- Lund, Svein (2013) *Folkehøgskolen og samane*. I Lund & al. 2013.
- Lund, Svein, Boine, Elfrid, Johansen, Siri Broch, Rasmussen, Siv. (red). 2013. *Sámi skuvlahistorjá/Samisk skolehistorie*. Bd. 6. Kárášjohka/Karasjok.
- Mathisen, Per/Thuen, Trond (1993), red. *Forvaltningen av samiske interesser i 1990-årene*. Universitetet i Tromsø. Institutt for samfunnsvitenskap. Stensilserie A nr. 63.
- Muitalægje*⁹⁹, Vadsø, oktober 1873.
- Munkejord, Mai Camilla (u.å) *Det gode liv i Deatnu/Tana. En undersøkelse om Tanaværingers tanker om Tana som bosted og om Tanas omdømme*. Høgskolen i Finnmark/Universitetet i Tromsø.
- Niemi, Einar (1981) *Den finske innvandring i Tanadalen*. I Deatnu – Teno – Tana. 1981. Tana historie- og museumsblad 1981.
- Nilsen, Hans. (1989) *Noen stedsnavn i gamle Tana. Bosettingsglimt 1865 – 1900*. I *Deatnu – Teno – Tana*.
- Norsk historisk leksikon (1999) Oslo.
- NOU 1984: 18. *Om samenes rettsstilling*.
- NOU 2001: 34. *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*. Utgitt av Justis- og politidepartementet. Oslo.
- O. No. 33. 1863. *Om Udfærdigelse af en Lov angaaende Afhændelse af Statens Jord i Finnmarken*.
- O. No. 42 1854 *Angaaende naadigst Proposition til Norge Riges Storting betræffende Udfærdigelse af 2de Love om Reenbete og om Betalingen for Reenskyds i Finnmarken*.
- Oth. Prp. No. 27 (1887) *Om Udfærdigelse af en Lov angaaende Fjeldfinnerne i Finnmarkens Amt*.
- Olsen, M./Qvigstad J. red. (1924) *Norske Gardnavne. Oplysninger samlede til brug ved matrikkelens revision (...) af O. Rygh. Attende bind (Tillægsbind)*. Finnmarkens amt. Bearbejdet af J. Qvigstad og Magnus Olsen. Kristiania.
- Pedersen, Steinar. (1986) *Laksen, allmuen og staten*. Diedut nr. 2. 1986. Guovdageaidnu.
- Pedersen, S. (1994) *Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig*. Trykt som del I i NOU 1994:21 - *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv*.
- Pedersen, S. (1997) *Norsk-svensk nei til å overta det nordligste Finland i 1859*. I *Rett og historie. Festskrift til Gudmund Sandvik*. Red. Michalsen, Dag, og Sprauten, Knut. Oslo 1997.
- Pedersen, S. (2001) *Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot jordsalg til ikke-norsktalende*. I NOU 2001:34 *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*.
- Pedersen, S. (2008) *Lappekodisillen i nord 1751-1859 – Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke*. Diedut nr. 3, 2008. Guovdageaidnu.
- Pedersen, S. *Historisk oversikt over bosetting og ressursbruk*. Trykt i NIKU Oppdragsrapport 39/2017. Felt 7 Deatnu/Tana – Deanuvuotna/Tanafjorden. Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen. Nettsted: Finnmarkskommisjonen.

⁹⁸ Undertegnede kjenner ikke til om innlegget er trykt.

⁹⁹ Den aller første samiskspråklige avis.

- Rankama, Tuija Kristiina: *Prehistoric Riverine Adaptations in Subarctic Finnish Lapland*. Sted: Ann Arbor, Michigan 1998. (Doktorgradsavhandling, Brown University, 1996).
- Rantala, L. (1975) *De samiska ortnamnen i Polmak*. Pro gradu uppsats i finsk -ugrisk språkforskning. September 1975. Utrykt.
- Rathke, J. (1907) Afhandling om de norske Fiskerier og Beretninger om Reiser i Vadsø Aarene 1795-1802 for at studere Fiskeriforhold m.v. Bergen.
- Ravna, Øyvind (2020). Den tidligere umatrikulerte grunnen i Finnmark: Jordfellesskap fremfor statlig eiendom? Tidsskrift for Rettsvitenskap, vol. 133, 2–3/2020, s. 219–263.
- Ryan, A. (1968) Finnmark Landbruksskole i Tana 50 år. 1918 – 1968. Vadsø.
- Sandli, A. (1989) Glimt fra livet omkring århundreskiftet. I *Deatnu – Teno – Tana* 1989.
- Sandvik, G. (1993) Statens grunn i Finnmark. Ett historisk perspektiv. I *NOU 1993: 34. Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark*.
- Solbakk, Aa. (1989) *Slektskap over grensen på 1800-tallet*. I årboka Deatnu – Teno – Tana.
- Solbakk, Aa. (1998) Den samiske allmuens reaksjoner på grensesperringen belyst gjennom tradisjonsmateriale fra Tanadalen. I *Diedut* nr. 3 1998.
- Solbakk, Aa. (2001) *Deanuleahki – Sogat – Historjá/Tanadalen – Sleakter – Historie*. Kárašjohka
- Solbakk, J. T. og Aa. Solbakk (2014) *Den samiske bosetningen i Tanadalen*. I *Finnmarken*, 21.11.14. Vadsø.
- Solbakk, Aage (2021) *Deanučázádat. Báikenamat. Sogat. Historjá. Oassi 1/Tanavassdraget. Stedsnavn. Sleakter. Historie. Del 1*. (Under utgivelse av DeanuInstituhtta/ČálliidLágáduš).
- Spilling, K. (1920) *Av Finmarkens skogret*. Kristiania.
- Strandgaard, Ole (1975) *Seida – en bygd på Nordkalotten*. (2. utg. 1975). Copenhagen.
- Tønnesen, S. (1979) Retten til jorden i Finnmark. Rettsreglene om den såkalte «Statens umatrikulerte grunn» - en undersøkelse med særlig sikt på samenes rettigheter (2. utg.) Bergen – Oslo - Tromsø
- Torp, E. (1986) Registrering av etnisitet i folketellinger. I *Heimen* nr. 2 1986.
- Wikan; Steinar: *Kolonisering og bureisning i Pasvikdalen*. Oslo 1980.
- Working Group on Salmon Monitoring and Research in the Tana River System: *Status of the River Tana Salmon Populations*, Report 1 – 2012.
- Ytreberg, N. A. (1959) *Finnmark landbruksselskap 1859-1959*. Vadsø.

Forkortelser

DNRI - Den Norske Regjerings underdanigste Indstilling af 18de Januar 1854, som ved Kongelig Resolution af 31te samme Maaned Naadigst er bifaldt. Stortingsproposisjon nr. 13. andre del. Se Kongelige Propositioner og Meddelelser fremsatte paa fjortende ordentlige Storting i 1854

DSS – Statens skoger

DT - Departementstidende

FA – Finmarkens Amt

FAB – Femårsberetning, Finmarkens amt

F. insp. - fiskeriinspektøren

Fol. – folio

ID - Indredepartementet

Journ. – journal

KLD – Klima- og miljødepartementet.

Kpb. – Kopibok

Pk. - pakke

SATØ – Statsarkivet i Tromsø

RA - Riksarkivet

UD - Utenriksdepartementet